Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim

Bronisława Wajs – Papusza (1908–1987)

– biografia i dziedzictwo

praca zbiorowa pod redakcją
Dariusza A. Rymara

Gorzów Wielkopolski 2017

Recenzja wydawnicza: prof. dr hab. Małgorzata Mikołajczak
(Uniwersytet Zielonogórski) dr hab. prof. nadzw. Beata Orłowska
(Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim)

Korekta: Ewa Kraszewska

Na okładce: karta z kartoteki dowodów osobistych Papuszy z jej zdjęciem, odciskami palców i podpisem, 17 VI 1953 (ze zbiorów Archiwum Państwowego w Gorzowie)

Nakład: 300 egz.

Skład i druk: SONAR Sp. z o. o., ul. Kostrzyńska 89, 66-400 Gorzów Wlkp.
www.sonar.pl

Tłumaczenie streszczeń na jęz. angielski Piotr Wahl; na jęz. niemiecki Falko Neininger

Wydawca: Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim

ISBN – 978-83-942955-5-4

Spis treści

WSTĘP 7

CZĘŚĆ 1. WOKÓŁ BIOGRAFII

Dariusz A. Rymar
Papusza w zbiorach Archiwum Państwowego w Gorzowie, czyli próba demitologizacji biografii poetki 25

Agnieszka Szykuła-Żygawska,
Urodzona w Sitańcu. Bronisława Zielińska (Papusza) 55

CZĘŚĆ 2. RECEPCJA BADAWCZA I KRYTYCZNA

Piotr J. Krzyżanowski, Krzysztof Wasilewski
Papusza – od napiętnowanej do bohaterki 67

Mirosława Szott
Pomyłka Papuszy. O jednym wierszu cygańskiej poetki 99

Magdalena Machowska
„Pamiętnik" Bronisławy Wajs – Papuszy. Perspektywy badawcze 117

CZĘŚĆ 3. SPUŚCIZNA POETKI W ZASOBACH BIBLIOTEK

Grażyna Kostkiewicz-Górska, Danuta Zielińska
Papusza w zbiorach bibliotecznych 149

Katarzyna Łuszcz
Poezja Bronisławy Wajs – Papuszy w zbiorach Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. C. K. Norwida w Zielonej Górze: zestawienie bibliograficzne w wyborze 171

CZĘŚĆ 4. SPOTKANIA Z PAPUSZĄ – WSPOMNIENIA, FASCYNACJE, INSPIRACJE

Edward Dębicki
Papusza – moje wspomnienia 183

Janusz Dreczka
Papuszy szczęście nieznane 195

Elżbieta Kuczyńska
Spotkania z Papuszą 207

Krystyna Kamińska
Jak powstawała książka „Papusza, czyli wielka tajemnica" 213

Leszek Bończuk
Moje fascynacje Papuszą 225

Krystyna Kamińska
Trzy książki o Papuszy 269

Bożena Pomykała-Kukorowska
Kazimierz Kukorowski i jego pasja 279

BIBLIOGRAFIA 293
INDEKS OSÓB 301

Dariusz A. Rymar, (ur. 1963), doktor habilitowany historii, dyrektor Archiwum Państwowego w Gorzowie Wlkp., zatrudniony na etacie profesora w Akademii im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie, autor ponad 300 publikacji historycznych, m.in. dotyczących historii Gorzowa i Ziemi Lubuskiej, autor 5 opracowań monograficz ych (m.in. *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność" w Regionie Gorzów Wielkopolski w latach 1980–1982,* Gorzów Wlkp. 2010, ss. 660 i *Gorzów Wielkopolski w latach 1945–1998. Przemiany społeczno-polityczne,* Szczecin–Gorzów, 2005, ss. 474).

Dedykuję pamięci
Jerzego Ficowskiego (1924–2006)

Jerzy Ficowski, 1996 (fot. Leszek Bończuk, ze zbiorów L. Bończuka)

Dariusz A. Rymar
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Papusza w zbiorach Archiwum Państwowego w Gorzowie, czyli próba demitologizacji biografii poetki

1. Papusza w zbiorach Archiwum Państwowego w Gorzowie (2)

Bronisława Wajs – Papusza – cygańska poetka, z natury rzeczy należy do trudnych do uchwycenia zjawisk w dokumentacji. Zasób archiwów państwowych to w większości dokumentacja powstająca w urzędach administracji, stąd rzadko znaleźć można w niej ślad po człowieku wolnego zawodu, takim jak np. muzyk, fotograf czy poeta. W tym przypadku sytuacja komplikuje się jeszcze bardziej, gdyż dotyczy nie tylko poetki ale i Cyganki, czyli przedstawicielki społeczności przez długi czas wymykającej się administracyjnym rygorom. Dlatego trudno się dziwić temu, że początek jej życia ginie w mroku niepamięci, na której zmuszeni byli bazować badacze jej biografii i poezji począwszy od Jerzego Ficowskiego. Dlatego też jej życie obrosło legendą i licznymi mitami, które stale są obecne w piśmiennictwie dotyczącym poetki. Wiek XX okazał się końcem koczowniczego sposobu życia Cyganów i przejścia do życia osiadłego. Papusza żyła na przełomie tych epok, stąd zresztą brała się również jej poezja. Pomimo tych okoliczności w zasobie Archiwum Państwowego w Gorzowie zachowała się dokumentacja dotycząca tej pierwszej, świadomej poetki cygańskiej. Częściowo była ona już omówiona we wcześniejszych artykułach[1]. Poniżej zawarto materiały znajdujące się w trzech zespołach archiwalnych, które wcześniej nie były prezentowane, głównie te, które napłynęły do archiwum w latach 2015–2017.

1 D. A. Rymar, *„Papusza" w zbiorach gorzowskiego Archiwum Państwowego*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny" 2015 nr 22, s. 307-309; D. A. Rymar, *Akta dotyczące mniejszości narodowych po roku 1945 w Archiwum Państwowym w Gorzowie Wlkp. (na przykładzie miasta Gorzowa),* [w:] *Gorzów miastem wielu kultur,* red. nauk. B. A. Orłowska, P. J. Krzyżanowski, Gorzów Wlkp. 2014, s. 36-39.

a) Zespół 66/968 Wojewódzki Komitet Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Gorzowie Wielkopolskim (WKOPWiM).

Akta tego zespołu trafiły do gorzowskiego archiwum w roku 2004. Znajduje się tu jedna teczka – sygn. 33 o wiele obiecującym tytule: *Lokalizacja tablicy pamiątkowej Papuszy w Gorzowie Wlkp.*, 1988 (14 stron). Zawartość stanowią jednak głównie artykuły prasowe opublikowane już po śmierci Papuszy, dobrze znane w literaturze przedmiotu:

1) *Papusza nie żyje,* „Panorama – Polska Nasza Ojczyzna" z 7 VII 1987;
2) *Cygańska poetka Papusza nie żyje,* „Życie Warszawy" z 20 II 1987;
3) H. Ankiewicz, *Papusza,* „Gazeta Lubuska – Magazyn" z 21/22 II 1987;
4) *Piszą o nas,* „Ziemia Gorzowska" z 24 IV 1987;
5) Z. Łukaszewicz, *Na odejście Papuszy,* „Nadodrze" z 21 III 1987;
6) M. Bołtryk, *Jak umierała Papusza,* „Kontrasty" nr 6 z czerwca 1987.

Teczkę zamykają 2 dokumenty. Pierwszy z nich to pismo prezesa Gorzowskiego Towarzystwa Kultury Edwarda Korbana z 2 lipca 1987 r. do prezydenta Gorzowa Krzysztofa Spychaja, wnoszące o nazwanie jednego z parków lub skwerów gorzowskich imieniem Papuszy (s. 13). Drugie to pismo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Władysława Chrostowskiego z 11 marca 1988 r. do dra Mariusza Erdmanna – przewodniczącego Miejskiego Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, wnoszące o zaplanowanie w budżecie miasta środków na ufundowanie tablicy poświęconej Papuszy na budynku, w którym mieszkała, czyli przy ul. Kosynierów Gdyńskich 20 (s. 14). Nie zachowały się odpowiedzi na te pisma, korespondencja się urywa.

b) Zespół 66/62 Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gorzowie Wielkopolskim (PMRN)

W zespole tym można znaleźć liczne informacje dotyczące ludności cygańskiej zamieszkującej Gorzów. Materiały te zostały już zaprezentowane w cytowanych powyżej pracach. Natomiast w roku 2017 do zespołu tego przejęto dwie nowe, bardzo interesujące jednostki. Są to: sygn. 1581: *Rejestr rodzin cygańskich zamieszkałych w Gorzowie*, 1971–1973 (ss. 91) oraz sygn. 1582, *Rejestr rodzin cygańskich osiadłych w Gorzowie*, 1965–1968 (ss. 215). Jest to prawdopodobnie kompletna ewidencja rodzin cygańskich zamieszkałych wówczas na terenie Gorzowa. Nazwiska są ujęte w porządku alfabetycznym, obejmują wszystkich członków rodziny, a także przyporządkowane są do nich adresy zamieszkania.

Strony 51-52 w sygn. 1581 dotyczą rodziny Wajsów: Dionizego, urodzonego 8 listopada 1885 r. oraz Bronisławy, urodzonej 17 sierpnia 1908 r. Przy jej nazwisku widnieją adnotacje: *Rencistka Wydziału Kultury*, *1.311* (zapewne

wysokość otrzymywanej renty) oraz *Poetka Papusza* (s. 51). Z części opisowej (s. 52) dowiadujemy się, że: *Weis Dionizy przybył po wojnie do Polski wraz z żoną jako repatriant z ZSRR* oraz, że: *Żona Weis Bronisława »Papusza« otrzymuje stałą rentę z Wydziału Kultury. Zajmują 2 pokoje z kuchnią. Warunki materialne trudne*. W zapisach tych zwraca uwagę nietypowa pisownia nazwiska, którą chyba należy zinterpretować jako urzędniczy błąd. Cytowany zapis pochodzi z 15 stycznia 1971 r., a zatem powstał niemal równo rok przed śmiercią Dionizego. A ten przecież na nagrobku ma nazwisko *Wajs*. Ponadto słowo *repatrianci* jest tu użyte w propagandowym znaczeniu, charakterystycznym dla powojennej terminologii, gdyż Wajsowie byli po prostu przesiedleńcami (o ile w ogóle takie pojęcia pasują do ludności prowadzącej koczowniczy tryb życia).

W sygn. 1582 informacje o rodzinie Wajsów znajdują się na stronach 140-141. Z nich dowiadujemy się, że Papusza urodziła się 17 sierpnia 1908 r. w Sitańcu, a w domu przy ul. Kosynierów Gdyńskich 20/2 w Gorzowie zamieszkiwała od 1 marca 1959 r. W rubryce: „Uwagi" odnotowano: *Otrzymuje rentę. Pisała wiersze, które tłumaczył Jerzy Ficowski. Znana jako poetka »Papusza«. Chora umysłowo*.

c) 66/1086 Zbiór kopert dowodów osobistych z terenu działania Archiwum Państwowego w Gorzowie Wielkopolskim (ZKDO)

W zespole tym, który w gorzowskim Archiwum Państwowym pojawił się w latach 2015–2016 (przejęto dopiero 40% tych materiałów, reszta nadal znajduje się w Urzędzie Miasta), jest sygn. 8256, która zawiera dokumentację związaną z wydaniem Papuszy dowodu osobistego. Teczka zawiera materiały z lat 1951–1987 i liczy 46 stron. Zbiór ten jest niezwykle interesujący i przynosi wiele nowych, nieznanych szczegółów z życia poetki, w tym takich, które dają podstawy do ostatecznego ustalenia daty i miejsca jej urodzenia. Zostały one omówione szczegółowo w dalszej części artykułu. Teczka ta zawiera dwa formularze dowodowe ze zdjęciami i podpisami Papuszy, metryki jej urodzenia, urodzenia jej przybranego syna, postanowienie sądu o ustaleniu treści aktu małżeństwa. Ponadto znajdują się tu liczne poświadczenia zameldowania, na podstawie których można ustalić miejsca zamieszkania poetki. Powszechnie uważa się, że w okresie 1951 – styczeń 1954 mieszkała ona w Żaganiu przy ul. Szprotawskiej 60[2]. Przeglądając akta można jednak doprecyzować te dane. I tak z ich analizy wynika, że przed przybyciem do Żagania tabor cygański znajdował się w Bogdańcu (1949), gdzie objął go spis ludności cygańskiej prowadzony w tym czasie, oraz Gorzowie (ok. 1950). Następnie rodzina Wajsów zameldowała się w Żaganiu przy ul. Asnyka 8/3 (4 I 1951 – 15 X 1951), by przenieść się na ul. Rybacką 33 (od 17 X 1951 do 19 XI 1952), potem

2 M. Machowska, *Bronisława Wajs Papusza. Między biografią a legendą,* Kraków 2011, s. 57.

na ul. Szprotawską 60/33 (od 21 XI 1952 – do 23 X 1954?), by wreszcie znaleźć się w domu przy ul. Szprotawskiej 53 (od 23 X 1954? – do 22 VI 1955). W Gorzowie rodzina Wajsów zameldowała się z dniem 4 lipca 1955 r. przy ul. Młyńskiej 6/4. Na ul. Młyńskiej zameldowani byli u Anieli Wajs i trwało to do 22 czerwca 1958. Zapewne wówczas przeprowadzili się już do własnego mieszkania przy ul. Kosynierów Gdyńskich. Nie był to jednak ich późniejszy lokal pod numerem 20/2, a nowo oddany blok. W październiku 1958 tu Papuszę na balkonie nowego bloku uchwycił fotograf „Gazety Gorzowskiej"[3]. Ponieważ Wajsowie źle się czuli w tym bloku, po kilku miesiącach zamieniono to mieszkanie na inne na tej samej ulicy Kosynierów Gdyńskich – pod numerem 20/2, na parterze, w którym zameldowani byli od 1 III 1959. W domu tym, jak uważają niektórzy, Papusza mieszkała do roku 1981, kiedy wyprowadziła się do Inowrocławia[4]. Inni uważają, że mieszkała tu jeszcze w roku 1983, a do Inowrocławia trafiła dopiero w roku 1984[5]. W każdym razie jej opuszczenie Gorzowa odbyło się po cichu, z dala od zainteresowania mediów. 17 sierpnia jakże gorącego roku 1981 (zapewne z okazji kolejnych urodzin) Papuszą zainteresował się dziennikarz „Gazety Lubuskiej" Jerzy Zysnarski, który ze zdziwieniem odkrył, że jest od ponad dwóch miesięcy nieobecna i to do tego stopnia, że listonosz nie jest w stanie doręczyć jej renty. Po jego artykule z redakcją skontaktował się zastępca dyrektora Szpitala Psychiatrycznego dr Kazimierz Kołowrotkiewicz, który poinformował, że Papusza w dniach 29 maja – 1 czerwca przebywała w szpitalu, do którego została przywieziona przez karetkę pogotowia. 1 czerwca została wypisana z niego na prośbę siostry Janiny Zielińskiej z Inowrocławia, która przejęła opiekę nad schorowaną poetką[6].

2. Kiedy i gdzie urodziła się Papusza?

Papusza stała się osobą znaną w świecie literackim już na początku lat 50. XX w. Poetce towarzyszyło stałe zainteresowanie mediów. Ukazywały się artykuły na jej temat, w roku 1958 prasa regionalna odnotowała nawet fakt otrzymania przez Wajsów mieszkania w Gorzowie przy ul. Kosynierów Gdyńskich 20[7]. Była też w tym okresie nagradzana: w roku 1958 otrzymała Lubuską Nagrodę

3 *Nowe bloki mieszkalne,* „Gazeta Gorzowska" z 2 X 1958 (fot. Zbigniew Łącki).

4 Np. M. Machowska, dz. cyt., s. 78.

5 A. Kuźniak, *Papusza,* Wołowiec 2013, s. 186-187. Rok 1983 figu uje również na tablicy pamiątkowej znajdującej się na tablicy na budynku przy ul. Kosynierów Gdyńskich 20. Jednocześnie jest tam data 1953, wyznaczająca początek zamieszkiwania Wajsów w tym domu, co jest oczywiście nieporozumieniem. W domu tym Wajsowie zameldowali się 1 marca 1959 r.

6 (zys) [Zysnarski Jerzy], *Gdzie jest Papusza?* „Gazeta Lubuska" nr 163 z 17 VIII 1981, s. 5; tegoż: *Czy Papusza przebywa w Inowrocławiu?* „Gazeta Lubuska" nr 165 z 19 VIII 1981, s. 5.

7 D. A. Rymar, *„Papusza" w zbiorach gorzowskiego Archiwum Państwowego*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny" 2015 nr 22, s. 307-309.

Kulturalną, która była zwieńczeniem jej 50. rocznicy urodzin. Wydawać by się mogło, że wszystko to sprawiało, że jej życiorys, a w tym podstawowe jego elementy, jak data i miejsce urodzenia, powinny być dobrze znane. Jednak gdy czyta się niezwykle liczne publikacje, jakie powstały na temat poetki od schyłku lat 50. do chwili obecnej, uderza jedno: całkowite zamieszanie gdy idzie o datę i miejsce urodzenia. W literaturze można spotkać jako daty jej urodzenia lata: 1906, 1908, 1909 i 1910. Źródłem tych niejasności była sama Papusza, która chyba nie przywiązywała do tego aż tak dużej wagi. Należy brać pod uwagę jej problemy ze zdrowiem psychicznym, co również mogło być przyczyną podawania przez nią różnych dat urodzin w różnych okresach życia. Od niej informacje o urodzinach w roku 1908, 1909 lub 1910 zaczerpnął Jerzy Ficowski, który następnie wprowadził je do literatury[8]. Już w swojej pierwszej książce na temat Cyganów napisał, że Papusza urodziła się 30 maja 1910 r. (bez podania miejsca), co zapewne było powtórzeniem daty, którą podała sama Papusza w swoim pamiętniku przekazanym J. Ficowskiemu[9]. Z czasem rzecz jeszcze bardziej zagmatwał, pisząc w roku 1965: *Data urodzenia Papuszy nie jest dokładnie znana i sama poetka nie jest pewna roku swoich narodzin. W roku 1949 podawała rok 1909, ale w dokumentach spotykamy się z dniem 30 maja 1910, a także z 17 sierpnia 1908 r. i miejscem urodzenia – Lublinem*[10]. Ten sam autor w roku 1986 napisał: *Znałem trzy daty urodzenia Papuszy: 1908, 1909 i 1910 rok; miejsce urodzenia także było zmienne, raz był nim Lublin, kiedy indziej bodajże Grodno, w trzeciej wersji – jeszcze jakaś inna miejscowość. Wiem, że żadne z tych miejsc nie było z pewnością miejscem jej narodzin. Urodziła się w leśnym obozowisku i tylko metrykę i inne dokumenty wyrabiano jej w bardziej ludnej okolicy, w – jak mawiali Cyganie – »urzędowym domu«*[11]. W roku 2000 ujął rzecz podobnie jak wyżej: *Data urodzenia Papuszy nie jest dokładnie znana i sama poetka nie była pewna roku swych narodzin. Przed laty podawała rok 1909, ale w dokumentach figuruje dzień 30 maja 1910 roku, a także – 17 stycznia 1908*[12]. Styczeń jest tu chyba zwykłą pomyłką, a Ficowski miał na myśli sierpień (tak jak w jednej z poprzednich publikacji). Niestety nie informuje on, w jakich dokumentach zetknął się z tymi datami.

Z drugiej strony w roku 1974, w filmie o Papuszy, Ficowski określił ją jako kobietę czterdziestokilkuletnią w momencie ich pierwszego spotkania (w roku 1949): *Spotkałem Cygankę już wówczas czterdziesto, chyba czterdziestoparoletnią, czterdziestokilkuletnią*[13]. Ficowski zaprzeczył w tym momencie samemu sobie,

8 M. Machowska, dz. cyt., s. 32.
9 J. Ficowski, *Cyganie polscy. Szkice historyczno-obyczajowe,* Warszawa 1953, s. 127; WiMBP, *Pamiętnik życia Papuszy od 12 lat życia do 40 roku*.
10 J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach,* wyd. 3 popr. i rozsz., Kraków-Wrocław 1986, s. 253.
11 J. Ficowski, *Demony cudzego strachu. Wspominki cygańskie,* Warszawa 1986, s. 213.
12 J. Ficowski, *Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje*, Gdańsk 2000, s. 98.
13 *Papusza*, scen. i realizacja Maja i Ryszard Wójcikowie, 1974.

bo przecież jeśli w roku 1949 miała powyżej 40 lat, to nie mogła się urodzić w roku 1910.

Zatem zamieszanie z datami trwało już za życia poetki i to za sprawą jej samej oraz jej odkrywcy. Podważano również datę urodzin – 17 sierpnia 1908 r. – widniejącą na nagrobku Papuszy. A przecież była ona podana przez rodzinę, zapewne na podstawie dokumentów zmarłej (prawdopodobnie dowodu osobistego). Dokonajmy przeglądu ważniejszych publikacji, aby ustalić stan wiedzy w tym drobnym szczególe, ale przecież jakże istotnym gdy idzie o biografi .

W publikacjach przyjmowano daty urodzin za Ficowskim. Za urodzoną w roku 1908 uważali Papuszę m.in.: Andrzej K. Waśkiewicz[14], Tadeusz Kajan[15] i Jan Koniusz[16], lata 1908, 1909, 1910 wymieniał Czesław Sobkowiak[17]. Redaktorka jakże cennej książki pt. *Papusza, czyli wielka tajemnica,* Krystyna Kamińska, wydanej w roku 1992, napisała: *Nie wiadomo, kiedy się urodziła. Przyjmuje się rok 1908, ale mógł to być równie dobrze rok 1906 jak i 1910. Fakt urodzenia cygańskiego dziecka nie był nigdzie rejestrowany, więc trudno mieć dzisiaj pewność, gdzie i kiedy urodziła się Papusza*[18], by kilka akapitów dalej napisać o 50-leciu poetki, które obchodzono w roku 1958.

Leszek Bończuk w roku 2002 jako rok urodzenia Papuszy podał 1908 – ze znakiem zapytania i nie precyzując daty dziennej ani miejsca[19].

Krystyna Kamińska w roku 2003, bazując na wcześniejszych publikacjach, w tym głównie wielkiego autorytetu, jakim był Jerzy Ficowski, uznała jako datę urodzenia: 30 V 1910 – ze znakiem zapytania, w Lublinie[20], by w roku 2007 usunąć już znak zapytania przy dacie 30 V 1910 i dodać, że *inne źródła* podają 17 lipca 1908[21]. Te *inne źródła* to prawdopodobnie publikacja Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej z roku 2001, bo tylko tu natrafi no na tę datę[22].

Jerzy Zysnarski w roku 2007 stwierdził, że poetka *ur*[odziła] *się w 1909 lub 1910, sama zapisała datę 17.08.1908, w encyklopediach i leksykonach – 30.05.1910* – dodając, że: data ta ustalona została *zap*[ewne] *na mocy metryki ustalonej sądownie*[23].

14 A. W. Waśkiewicz, *Papusza,* w: *Papusza, czyli wielka tajemnica,* wybór tekstów i posłowie K. Kamińska, Gorzów Wielkopolski 1992, s. 82.
15 T. Kajan, *Na pożegnanie Papuszy,* tamże, s. 107.
16 J. Koniusz, *Obiad u Papuszy,* tamże, s. 127.
17 C. Sobkowiak, *Pieśń zostaje za nami,* tamże, s. 98.
18 K. Kamińska, *Posłowie. Tajemnice Papuszy,* tamże, s. 132.
19 L. Bończuk w: P. Krzyżanowski, G. Pytlak, L. Bończuk, *Cyganie. Mity i fakty,* Gorzów Wielkopolski 2002. s. 137.
20 K. Kamińska, *Leksykon literatury gorzowskiej,* Gorzów 2003, s. 102.
21 *Słownik landsberskich i gorzowskich twórców kultury,* red. Edward Jaworski, Gorzów 2007, s. 116.
22 *Pisarze gorzowscy: Papusza 6.11.2000 – 28.02.2001,* [Gorzów 2001], s. 1.
23 J. Zysnarski, *Encyklopedia Gorzowa,* Bydgoszcz 2007, s. 448.

W roku 2011 ukazała się najważniejsza jak dotychczas biografia poetki autorstwa Magdaleny Machowskiej z Krakowa. To solidne opracowanie, z pewnością przyciąga uwagę wielu badaczy cygańskiej kultury. O dacie i miejscu urodzenia Papuszy autorka ta napisała za poprzednimi biografami: „*Słownik encyklopedyczny. Literatura polska*"[24] *podaje datę 30 maja 1910 roku. Alfred Siatecki w książce „Pisarze Lubuscy"*[25] *wskazuje, że prawdopodobnie urodziła się w 1909 lub w 1910 roku. Jerzy Ficowski bierze pod uwagę nawet lata 1908, 1909 lub 1910. Zachowane dokumenty również nie rozstrzygają wątpliwości. Na nagrobku poetki widnieje data 17 sierpnia 1908 roku, tę samą datę wpisała poetka w ankiecie dla ZLP. Za to na karcie pocztowej wydanej w 2004 roku podano rok 1909*[26]. Autorka zrelacjonowała zatem trwającą dyskusję, niestety, nie starając się przy tym przeanalizować źródeł i sprawę wyjaśnić lub chociaż stworzyć jakąś własną hipotezę. Pomieszała przy tym informacje źródłowe (Ficowski) z informacjami wtórnymi (wydawnictwa słownikowe) i popularnymi (karta pocztowa), nadając im podobną rangę.

W roku 2013 w podobnym duchu wypowiedziała się autorka odnośnego hasła w Multimedialnej Encyklopedii Gorzowa, Maria Gonta, stwierdzając ostrożnie i ogólnie, że poetka przyszła na świat *w taborze pomiędzy 1908 a 1910 rokiem – okolice Lublina*, jednak dodając, że: *Według różnych źródeł mogło to być 17 sierpnia 1908 roku w Sitańcu koło Zamościa (i taką datę przyjęła rodzina, podając ją na grobie poetki) bądź 10 maja 1910 roku w Lublinie*[27].

W roku 2013 ukazała się kolejna ważna książka na temat Papuszy. Jej autorką była znana reportażystka Angelika Kuźniak. Wydanie tej książki zbiegło się z ukończeniem prac i wejściem do rozpowszechniania filmu fabularnego *Papusza* Joanny Kos-Krauze i Krzysztofa Krauze. W sprawie daty i miejsca urodzenia swojej bohaterki A. Kuźniak zaproponowała czytelnikom następujące ustalenia: *Czas w tej opowieści to czas cygański i trudno mu ufać. Zapytaj Cygana o kwiecień, odpowie: »To jak kwitną jabłonki«. Wrzesień? »Jak kopali kartofle«. O lata pytać nie warto. Nikt ich w taborze nie liczył. Krąży opowieść, że chłopi kończyli zbierać zboże z pól w dniu, w którym się rodziła, podobno 17 sierpnia. Podobno, bo pojawia się również inna data: 10 maja. Niepewny jest też rok tego zdarzenia. Jedni mówią, że był to 1910. Inni – że dziewiąty. A w ankiecie członkowskiej do Związku Literatów Polskich napisano: Bronisława Wajs, 1908. Gdzie się urodziła? Dziś już nikt nie powie. Może w lesie, pod gwiazdami, »bo tam się dzieci rodziło«. Może nawet prawdą jest, że »niedaleko Płońska«. W dokumentach*

24 Zapewne chodzi o: *Literatura polska – słownik encyklopedyczny,* [aut. Maria Bursztyn, Katarzyna Radzymińska], Wrocław 2000.

25 Zapewne chodzi o: A. Siatecki, *Pisarze Lubuscy,* Zielona Góra 1981.

26 M. Machowska, dz. cyt., s. 32.

27 M. Gonta, *Papusza,* w: *Multimedialna Encyklopedia Gorzowa Wielkopolskiego*, http://encyklopedia.wimbp.gorzow.pl/p/papusza/papusza.html (dostęp 30 XII 2016).

podawano: Lublin albo Sitaniec. Nie ma tam jednak żadnych śladów[28]. Autorka ta z nieznanych powodów niestarannie opisała daty urodzin Papuszy, odrywając daty dzienne od rocznych. W konsekwencji mamy dwie propozycje dat dziennych (10 maja i 17 sierpnia) oraz trzy daty roczne (1908, 1909, 1910). Daje to w sumie sześć możliwych kombinacji. Zatem nie tylko nie poszerzyła wiedzy w tej sprawie, ale dodatkowo ją skomplikowała. Dziwny to pomysł takiego ujęcia, gdyż skonsternowany czytelnik, który nabył biografię Papuszy za 33 złote, daty jej urodzin zmuszony jest szukać w innych publikacjach. Trudno zaakceptować tak swobodne potraktowanie podstawowej przecież faktografii przez biografkę Papuszy i przemawia to za ostrożnością w korzystaniu z innych ustaleń tej autorki. Zdumiewa również niefrasobliwe ostatnie zdanie w odniesieniu do przypuszczalnego miejsca urodzenia w Lublinie lub Sitańcu: *Nie ma tam jednak żadnych śladów*. A jakie mają być tam ślady? Zresztą nie jest to do końca prawda, o czym niżej.

Relacjonowanie dotychczasowych ustaleń badaczy zakończmy na roku 2014, kiedy to Ireneusz Krzysztof Schmidt jako datę urodzin Papuszy podał 17 sierpnia 1908, a jako miejsce tego wydarzenia Lublin[29].

Podsumowując dotychczasowe piśmiennictwo w kwestii daty i miejsca urodzenia Papuszy należy stwierdzić, że wymienieni autorzy pozostawali pod wpływem J. Ficowskiego i choć niektórzy byli bardzo blisko trafnych ustaleń, to nie zadali sobie trudu, aby zagadkę wyjaśnić. Ponadto pisząc o wątpliwościach związanych z datą i miejscem urodzenia Papuszy, nie odwoływali się do konkretnych źródeł, co uniemożliwia ich weryfikację. Stało się tak zapewne dlatego, że większość z nich nie była historykami, a znawcami literatury. Nawet ktoś tak ważny dla *sprawy Papuszy* jak Jerzy Ficowski, który tyle zrobił dla uratowania dziedzictwa cygańskiego w Polsce, był wybitnym cyganologiem, poetą, eseistą, tłumaczem, czyli literatem, ale nie historykiem. Dosadniej ujęła to M. Machowska, która stwierdziła wprost, że: *Jerzy Ficowski, poeta i pisarz, miał osobliwy stosunek do źródeł historycznych – potrzeba opowiedzenia o losach Cyganów łączyła się w jego pismach z literackimi metodami prezentacji, fascynacją kulturą cygańską i jej mitologizacją*[30].

Tymczasem ustalenie dokładnej daty i miejsca urodzenia Papuszy było możliwe już kilkadziesiąt lat temu. Choć należy też szybko dodać, że opisane powyżej akta, które znalazły się w posiadaniu Archiwum Państwowego w Gorzowie, ułatwiły to zadanie, znacząco ograniczając zakres chronologiczny i geograficz y poszukiwań.

28 A. Kuźniak, *Papusza,* Wołowiec 2013, s. 13.
29 I. K. Schmidt, *Almanach poetów i pisarzy,* Gorzów 2014, s. 139.
30 M. Machowska, dz. cyt., s. 47.

W materiałach zgromadzonych w związku z wydaniem Papuszy dowodu osobistego, co miało miejsce w roku 1952, znajduje się odpis jej metryki chrztu. Jest to właściwie odpis odpisu z księgi metrykalnej sporządzony w Urzędzie Stanu Cywilnego w Wysokiem 6 kwietnia 1951. Odpis tego odpisu z roku 1951 został wykonany w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Żaganiu, prawdopodobnie w czerwcu 1952 r. (na odpisie nie ma daty jego wykonania). A zatem Papusza w roku 1952 dysponowała oryginałem swojej metryki chrztu (ściślej: odpisem z księgi metrykalnej wykonanym w roku 1951) i sporządziła z niej odpis w PMRN w Żaganiu, który następnie znalazł się w dokumentacji będącej podstawą wydania jej dowodu osobistego, a w roku 2016 trafił wraz z całą dokumentacją dowodową do Archiwum Państwowego w Gorzowie. Z odpisu tego wynika, że Papusza urodziła się 17 sierpnia 1908 r. w Sitańcu, co odnotowano w księdze metrykalnej tej parafii pod numerem 180[31]. A zatem urodziła się nie w 1906, nie w 1909 i nie w 1910 roku, tylko 17 sierpnia 1908 roku!!! Sitaniec to wieś w gminie Zamość, granicząca z tym miastem, w województwie lubelskim.

Już ten dokument przesądza jednoznacznie sprawę. Jednak poszukując dodatkowych dowodów, zwróciłem się do Archiwum Państwowego w Zamościu z prośbą o sprawdzenie, czy w przechowywanym tam zespole *Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Sitańcu* znajduje się metryka chrztu Bronisławy Zielińskiej, czyli późniejszej Papuszy. I akt ten tam jest! Pod numerem 180 w roku 1908 (co jest zgodne z odpisem sporządzonym ok. 1952 r. w Żaganiu) znajduje się metryka chrztu Bronisławy Zielińskiej, sporządzona w języku rosyjskim. Dokument ten nigdy dotąd ani nie był badaczom znany, ani tym bardziej publikowany. Jego treść w języku polskim przedstawia się następująco:

Działo się we wsi Sitaniec 4/17 sierpnia 1908 r. o godzinie czwartej po południu. Stawiła się Józefa Popowicz 58 lat, cyganka żyjąca przy rodzie w Sitańcu, w obecności Stanisława Bobowicz 30 lat i Karola Bogdanowicz 40 lat, cyganów mieszkających w Sitańcu i okazała nam dziecię płci żeńskiej, oświadczając, że urodziło się ono w Sitańcu dzisiejszego dnia o godzinie piątej rano od niezamężnej cyganki Katarzyny Zielińskiej 20 lat mającej, od kilku dni przebywającej w Sitańcu. Dziecięciu temu na chrzcie świętym odbytym w dniu dzisiejszym nadano imię Bronisława, a rodzicami chrzestnymi byli Stanisław Bobowicz i Marianna Bogdanowicz. Akt ten stawającej i świadkom został przeczytany i wobec ich nieumiejętności pisania i czytania przez nas tylko podpisany. Za Administratora Ksiądz Jan Badowski[32].

31 APG, ZKDO, sygn. 8256, s. 9, odpis metryki chrztu, bez daty [ok. VI 1952].

32 Archiwum Państwowe w Zamościu, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Sitańcu, sygn. 37, s. 96, metryka chrztu Bronisławy Zielińskiej, 17 VIII 1908. Tłumaczenie wykonano w Archiwum Państwowym w Zamościu, za co w tym miejscu składam Panu Dyrektorowi Jakubowi Żygawskiemu oraz jego pracownikom serdeczne podziękowania.

W dokumencie pojawia się data 4 sierpnia 1908 r. – gdyż jest datowany wg kalendarza juliańskiego; do 4 należy dodać 13 dni. Ponadto użyte określenia „cygan", „cyganki" są pisane małą literą. Przechowywane w Archiwum Państwowym w Zamościu księgi parafii w Sitańcu nie są oryginałami, te znajdowały się w kościele, jednak były sporządzane na bieżąco przez parafię na potrzeby władz cywilnych i mają de facto taką samą wartość badawczą.

Przytoczona metryka chrztu Papuszy jednoznacznie potwierdza datę i miejsce jej urodzenia, które przewijały się w literaturze, jednak rzadko łącznie, a ponadto z zastrzeżeniami, że jest to jedna z możliwości. Wszystko się tu zgadza: data urodzenia, która najczęściej była podawana przez samą Papuszę i która znalazła się na jej nagrobku, imię i nazwisko jej matki, brak danych ojca oraz imię samej Papuszy. Poznajemy też kolejne szczegóły: Papusza urodziła się o godzinie 5.00 rano i już tego samego dnia, o godz. 16.00, została ochrzczona. Nie są znane przyczyny tego pośpiechu. O pośpiechu świadczy nie tylko chrzest odbyty w dniu urodzin, ale i brak przy tej czynności matki dziewczynki, 20-letniej, niezamężnej Katarzyny Zielińskiej. Przy czynności uczestniczyły jeszcze cztery osoby z taboru przyszłej poetki: Karol Bogdanowicz, Marianna Bogdanowicz, Józefa Popowicz oraz Stanisław Bobowicz. Możliwe, że przynajmniej niektóre z nich należały do rodziny Papuszy.

3. Czy Papusza miała dwóch mężów?

Trudniejszą do rozwikłania zagadką jest inna ważna data w życiu Papuszy, czyli data zawarcia związku małżeńskiego. Uważa się, że była ona zamężna dwukrotnie. Według Edwarda Dębickiego pierwszym mężem miał być Adam, od którego jednak Papusza odeszła[33]. Jeśli faktycznie tak było, to zastanawia, jak rozwiązano problem rozwodu? A jeśli nie było ślubu kościelnego, tylko związek zawarto zgodnie z prawami cygańskimi, to po co przy powtórnych zaślubinach Papusza i jej (nie)wybranek udali się do kościoła? Tym razem ślub cygański nie wystarczył? Obydwoje bowiem w roku 1953 oświadczyli, że zawarli związek małżeński w kościele rzymskokatolickim.

Drugim mężem Papuszy był dużo od niej starszy harfista Dionizy (Dyśko) Wajs. Za Jerzym Ficowskim (a zatem i za samą Papuszą) uważa się, że Papusza została za niego wydana, gdy miała 16 lat[34]. Byłoby to zatem w roku 1924. Powątpiewa w to Magdalena Machowska. Autorka ta oparła się na relacji Edwarda Dębickiego, który uważa, że w momencie drugiego zamążpójścia Papusza miała 26 lat, a zatem byłoby to w roku 1934. Podkreślmy jednak, że Edward Dębicki

33 M. Machowska, dz. cyt., s. 41.
34 Tamże.

w tym wypadku opisuje fakty sprzed swoich urodzin, a zatem nie mógł być ich naocznym świadkiem. Jednocześnie M. Machowska pisze, że w momencie ślubu Dionizy miał 42 lata[35], czyli musiałby się urodzić w roku 1892 (1934 – 42 = 1892). Kłóci się to z wiedzą na temat Dionizego, gdyż, jak wiadomo, Dionizy urodził się w roku 1885, zatem 42 lata miał w roku 1927. W tym samym roku 1927 Papusza miała 19 lat.

Według Angeliki Kuźniak, zgodnie z obyczajem cygańskim prowadzącym do małżeństwa, Dyśko Wajs porwał Papuszę w roku 1927. Autorka ta oparła się tu na fragmentach pamiętnika Papuszy dostępnych w Muzeum Etnograficz ym w Tarnowie. Znajduje się tam trzystronicowy maszynopis sporządzony zapewne przez Jerzego Ficowskiego, na podstawie rękopisu przesłanego przez Papuszę. Jak wiadomo, oryginał całości, czyli liczący 210 stron rękopis, znajduje się w Gorzowie[36]. Pamiętnik Papusza spisała na początku lat 50. Zdaniem A. Kuźniak, w pamiętniku znalazła się też informacja o tym, iż ślub kościelny Wajsów odbył się w Szumsku 24 marca 1929 roku. Papusza napisała w nim: *Sześć par sanek jechało, bo to zima była i ja w welonie*[37].

Nieco inaczej chronologia wygląda w świetle dokumentacji wytworzonej przy okazji uzyskania przez Papuszę dowodu osobistego. W aktach zachowało się postanowienie Sądu Powiatowego w Żaganiu z 17 kwietnia 1953 r. o ustaleniu treści aktu małżeństwa[38]. Z dokumentu tego dowiadujemy się, że Bronisława Zielińska poślubiła Dionizego Wajsa 28 lutego 1928 roku w Szumsku na Wołyniu (obecnie miasto w obwodzie tarnopolskim na Ukrainie). Ślub zawarto w miejscowym kościele rzymskokatolickim. Z dokumentu tego czerpiemy wiedzę na temat rodziców Dionizego Wajsa: byli to Władysław[39] i Ewelina, urodził się 8 listopada 1885 r. w Aleksandrii pow. Równe (obecnie na Ukrainie). Z dokumentu tego wynika, że Papusza urodziła się 10 marca (sic!) 1908 r. w Sitańcu, a jej rodzicami był niewymieniony z nazwiska Piotr oraz Katarzyna Zielińska[40].

Czy dokument ten jest wiarygodny? Pytanie to jest zasadne, zwłaszcza w kontekście daty dziennej urodzin Papuszy, ewidentnie tu podanej błędnie gdy idzie o miesiąc i dzień. Przecież posiadała ona w tamtym czasie swoją metrykę chrztu, o czym już wyżej pisano. Trudno to wyjaśnić inaczej niż niestarannością. A zatem i pozostałe dane w tym odtworzonym akcie małżeństwa, a zwłaszcza daty, mogą być błędne. Z drugiej jednak strony nie znaczy to, że wszystkie in-

35 Tamże; E. Dębicki, *Ptak umarłych,* Warszawa 2004, s. 31-32.

36 M. Machowska uważa, że pamiętnik liczy 159 stron (M. Machowska, dz. cyt., s. 127), w trakcie sprzedaży pamiętnika w roku 1996 J. Ficowski określił go na 196 stron, fotokopia znajdująca się w gorzowskiej bibliotece liczy 210 stron.

37 A. Kuźniak, *Papusza,* Wołowiec 2013, s. 40.

38 APG, ZKDO, sygn. 8256, s. 7, postanowienie Sądu Powiatowego w Żaganiu, 17 IV 1953.

39 Wg pamiętnika zmarł w roku 1929 (WiMBP w Gorzowie, *Pamiętnik życia Papuszy od 12 lat życia do 40 roku*, s. 36).

40 APG, ZKDO, sygn. 8256, s. 7, postanowienie Sądu Powiatowego w Żaganiu, 17 IV 1953.

formacje w tym dokumencie są do zlekceważenia. Nie wszystko da się zweryfikować: np. imię ojca Papuszy pojawia się tylko w tym jednym dokumencie i nie ma go do czego odnieść. Jednak zgadzają się data roczna i miejsce urodzenia Papuszy oraz personalia jej matki. Zgadza się też data urodzenia Dionizego. Na swoim nagrobku ma on wprawdzie tylko datę roczną: *1885, ale w dokumentacji gorzowskiego cmentarza figu uje data: 8 listopada 1885[41], a więc dokładnie taka jak w odtworzonym w roku 1953 akcie ślubu.

Na temat okoliczności zawarcia związku małżeńskiego przez Wajsów trudno jest znaleźć cokolwiek ponad to, co opisano powyżej. Nie ma w obiegu innych dokumentów z tym związanych, a samo zdarzenie przetrwało jedynie na podstawie nielicznych wspomnień, a więc w wersji mocno zniekształconej, zmitologizowanej, pochodzącej od Papuszy i dodatkowo przetworzonej przez J. Ficowskiego, na której oparła się A. Kuźniak. Cytowane wyżej zdanie Papuszy o ślubie przytoczone przez tę autorkę brzmiące: *Sześć par sanek jechało, bo to zima była i ja w welonie* jest ewidentnie rezultatem pracy redakcyjnej J. Ficowskiego. Wprawdzie w rękopisie *Pamiętniku życia Papuszy od 12 lat życia do 40 roku* nie udało się natrafić na pierwowzór tego zdania, jednak świadczy o tym wypowiedź Papuszy z roku 1974, która swój ślub opisała następującymi, prostymi, gwarowymi słowami: *Jechałam sankami, sześć par sanki i mąż. I w welonie. Mieliśmy, on miał wszystkich starszych pań, mąż. A ja miałam samych młodych panów. Ksiądz mnie tu o pocałował, w czoło. Świce palili się, taki dywan wielki był przez cały kościół. To było w Szumsko. Braliśmy ślub*[42].

A zatem Szumsko i zima, skoro do kościoła jechano saniami. Data lutowa ślubu by się zatem zgadzała. Wątpliwości mogą być jedynie co do roku. Można jednak założyć z dużą dozą prawdopodobieństwa, że składając oświadczenie w sądzie w roku 1953, przynajmniej jedno z Wajsów pamiętało datę ślubu, który miał miejsce 25 lat wcześniej. Data ta jednak kłóci się z tą, którą Papusza zanotowała w pamiętniku, a którą przytoczyła A. Kuźniak za tarnowskim maszynopisem pamiętnika Papuszy (1929).

Ponieważ data ta jest sprzeczna z tą, która znalazła się w postanowieniu Sądu Powiatowego w Żaganiu, warto zwrócić uwagę na chronologię, którą stosuje w swoim pamiętniku Papusza. Jej analiza prowadzi do wniosku, że nie należy zbytnio się do niej przywiązywać. W *Pamiętniku życia Papuszy od 12 lat życia do 40 roku* jako data jej urodzenia figu uje przecież 30 maja 1910, co, jak starano się wykazać powyżej, nie jest możliwe. Warto też zauważyć, że duża część *Pamiętnika życia Papuszy od 12 lat życia do 40 roku* dzieje się w roku 1929, tak jakby uległy tu spłaszczeniu i skondensowaniu do jednego roku liczne zdarzenia.

41 Wyszukiwarka grobów cmentarza komunalnego w Gorzowie, http://www.cmentarz.gorzow.pl/web (dostęp 31 XII 2016).

42 *Papusza*, scen. i realizacja Maja i Ryszard Wójcikowie, TVP 1978.

Roku 1929 dotyczą strony 27-69, a zatem aż 42. Ponadto dosłowny zapis Papuszy odnośnie daty ślubu nie zachęca do dania mu wiary (cytuję dosłownie, tak jak odczytano z rękopisu znajdującego się w Gorzowie): *1929 roko w zieliśmy sslóp z dyzkiem w ssómsko 24 Dnia morteia*[43].

Pamiętnik Papusza spisała prawdopodobnie w roku 1950, na co wskazuje jego tytuł, sugerujący doprowadzenie narracji do wieku 40 lat jego autorki oraz przekonanie jej samej, że urodziła się w roku 1910. Natomiast swoje sprawy metrykalne porządkowała ona w okresie 1952–1953, a zatem później. Dlatego luty 1928 roku jako data zawarcia ślubu wydaje się bardziej prawdopodobny niż marzec 1929 roku. Po pierwsze przemawiałby za tym rok 1927, w którym Dyśko miał porwać Papuszę, po drugie opis zimowego ślubu pasujący raczej do lutego niż marca i po trzecie wreszcie metryka ślubu ustalana przed sądem (pomimo wyliczonych wątpliwości) wydaje się wiarygodniejsza niż *Pamiętnik życia Papuszy od 12 lat życia do 40 roku*. Trudno tu jednak przesądzić sprawę ostatecznie.

Zatem gdyby przyjąć dane z postanowienia żagańskiego sądu za wiarygodne, to Papusza wyszłaby za mąż po raz drugi mając nie 16 (jak twierdził za nią samą J. Ficowski) ani 26 lat (jak zapamiętał to z opowieści osób trzecich E. Dębicki), a 19 lat i kilka miesięcy. Natomiast Dionizy Wajs miałby w tym momencie 42 lata i kilka miesięcy. Wydaje się to zatem prawdopodobne, a dokument mimo podanych zastrzeżeń wygląda na dość wiarygodny. Oczywiście pozostaje tu niepewność, którą rozwiałoby ujawnienie oryginalnej metryki ślubu Wajsów. W obecnym stanie wydaje się to jednak niemożliwe. Parafia rzymskokatolicka w Szumsku od czasu II wojny światowej nie działa, kościół również przestał istnieć, a w polskich archiwach nie ma ksiąg metrykalnych z tej parafii z okresu międzywojennego[44]. Czy zachowały się w archiwach ukraińskich?

Wnioski końcowe

Podsumowując wiedzę płynącą z powyżej omówionych dokumentów, podstawowe dane metrykalne dotyczące Papuszy, jej męża oraz ich przybranego syna Władysława wyglądałyby następująco:

Bronisława Zielińska, poetka Papusza, ur. i ochrzczona 17 sierpnia 1908 r. w Sitańcu koło Zamościa, woj. lubelskie – zm. 8 lutego 1987 w Inowrocławiu, pochowana na cmentarzu komunalnym (zarządzanym przez parafię św. Józefa) w Inowrocławiu[45] 14 lutego 1987; córka Piotra (?) NN (zm. ok. 1913) oraz

43 WiMBP, *Pamiętnik życia Papuszy od 12 lat życia do 40 roku,* s. 28.

44 Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Baza Pradziad, http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/pradziad.php?l=pl&miejscowosc=szumsk&gmina=&wojewodztwo_id=0&wyznanie_id=0&rodzajaktu_id=0&search=szukaj (dostęp 31 XII 2016).

45 Wyszukiwarka grobów cmentarza komunalnego w Inowrocławiu, http://polskie-cmentarze.pl/

Katarzyny Zielińskiej (ur. ok. 1888 – zm.?). Poślubiła harfistę **Dionizego Wajsa**, ur. 8 listopada 1885 w Aleksandrii, powiat Równe – zm. 18 stycznia 1972 w Gorzowie Wielkopolskim, pochowany na cmentarzu komunalnym w Gorzowie; syna Władysława (zm. ok. 1929) i Eweliny Krzyżanowskiej. Ślub Papuszy i Dionizego Wajsa odbył się w parafii rzymskokatolickiej w Szumsku 28 lutego 1928 r. W tym związku przybrany syn **Władysław Wajs** („Tarzan"), ur. 10 października 1944 na Wołyniu, ochrzczony 25 czerwca 1945 r. w Mielcu – zm. 13 lipca 2006 w Skarżysku Kamiennej (?), pochowany tamże na cmentarzu komunalnym[46].

Opracowano na podstawie:
Źródła:

Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim (APG)
66/62 Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gorzowie Wielkopolskim (PMRN)
sygn. 1581, Rejestr rodzin cygańskich zamieszkałych w Gorzowie, 1971–1973
sygn. 1582, Rejestr rodzin cygańskich osiadłych w Gorzowie, 1965–1968

66/968 Wojewódzki Komitet Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Gorzowie Wielkopolskim (WKOPWiM)
sygn. 33, Lokalizacja tablicy pamiątkowej Papuszy w Gorzowie Wlkp., 1988

66/1086 Zbiór kopert dowodów osobistych z terenu działania Archiwum Państwowego w Gorzowie Wielkopolskim (ZKDO)
sygn. 8256, Bronisława Wajs, 1951–1987.

Archiwum Państwowe w Zamościu (APZ)
86/631 Akta stanu cywilnego Parafii Rz mskokatolickiej w Sitańcu
sygn. 37, Akta urodzeń, małżeństw, zgonów, 1910.

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych (NDAP), Baza Pradziad, http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/pradziad.php?l=pl&miejscowosc=szumsk&gmina=&wojewodztwo_id=0&wyznanie_id=0&rodzajaktu_id=0&search=szukaj [dostęp 31 XII 2016].

Spis-cmentarzy/Wojewodztwo-Kujawsko-Pomorskie/Powiat-inowroclawski/Gmina-Inowroclaw/Inowroclaw/Cmentarz-Parafialny2/Bronislawa-Wajs (dostęp 31 XII 2016).

46 Wyszukiwarka grobów cmentarza komunalnego w Skarżysku-Kamiennej, http://www.polskie-cmentarze.com/skarzysko/grobonet/start.php?id=detale&idg=4322&inni=0 (dostęp 31 XII 2016).

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Z. Herberta w Gorzowie
Pamiętnik życia Papuszy od 12 lat życia do 40 roku (fotokopia rękopisu).

Wyszukiwarka grobów cmentarza komunalnego w Gorzowie, http://www.cmentarz.gorzow.pl/web [dostęp 31 XII 2016].

Wyszukiwarka grobów cmentarza komunalnego w Inowrocławiu, http://polskie-cmentarze.pl/Spis-cmentarzy/Wojewodztwo-Kujawsko-Pomorskie/Powiat-inowroclawski/Gmina-Inowroclaw/Inowroclaw/Cmentarz-Parafialny2/Bronislawa-Wajs [dostęp 31 XII 2016].

Wyszukiwarka grobów cmentarza komunalnego w Skarżysku-Kamiennej, http://www.polskie-cmentarze.com/skarzysko/grobonet/start.php?id=detale&idg=4322&inni=0 [dostęp 31 XII 2016].

Filmy:
Papusza, scen. i realizacja Maja i Ryszard Wójcikowie, 1974.

Publikacje prasowe:
Nowe bloki mieszkalne, „Gazeta Gorzowska" z 2 X 1958 (fot. Zbigniew Łącki).
(zys) [Zysnarski Jerzy], *Czy Papusza przebywa w Inowrocławiu?* „Gazeta Lubuska" nr 165 z 19 VIII 1981.
(zys) [Zysnarski Jerzy], *Gdzie jest Papusza?* „Gazeta Lubuska" nr 163 z 17 VIII 1981.
Żmudzin Krzysztof, *Spadek po Papuszy*, „Tygodnik Przegląd" z 8 IV 2002, https://www.tygodnikprzeglad.pl/spadek-po-papuszy/ [dostęp 31 XII 2016].

Literatura:
Ańska Halina, *Papusza znaczy lalka (o Bronisławie Wajs – Papuszy)*, w: *... których pamiętamy. Szkice o ludziach Gorzowa*, praca zbiorowa pod red. Krystyny Kamińskiej, Gorzów Wlkp. 1989.
Bończuk Leszek, *Papusza, czyli wolność tajemna,* Gorzów Wlkp. 1996.
Dębicki Edward, *Ptak umarłych,* Warszawa 2004.
Ficowski Jerzy, *Cyganie na polskich drogach,* wyd. 3 popr. i rozsz., Kraków-Wrocław 1986.
Ficowski Jerzy, *Cyganie polscy. Szkice historyczno-obyczajowe,* Warszawa 1953.
Ficowski Jerzy, *Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje*, Gdańsk 2000.
Ficowski Jerzy, *Demony cudzego strachu. Wspominki cygańskie,* Warszawa 1986.
Gonta Maria, *Papusza,* w: *Multimedialna Encyklopedia Gorzowa Wielkopolskiego*, http://encyklopedia.wimbp.gorzow.pl/p/papusza/papusza.html [dostęp 30 XII 2016].
Kamińska Krystyna, *Leksykon literatury gorzowskiej,* Gorzów 2003.
Krzyżanowski Piotr, Pytlak Grażyna, Bończuk Leszek, *Cyganie. Mity i fakty,* Gorzów Wielkopolski 2002.

Kuźniak Angelika, *Papusza,* Wołowiec 2013.
Machowska Magdalena, *Bronisława Wajs Papusza. Między biografią a legendą,* Kraków 2011.
Papusza, czyli wielka tajemnica, wybór tekstów i posłowie Krystyna Kamińska, Gorzów Wielkopolski 1992.
Pisarze gorzowscy: Papusza 6.11.2000 – 28.02.2001, [Gorzów 2001].
Rymar Dariusz A., *Akta dotyczące mniejszości narodowych po roku 1945 w Archiwum Państwowym w Gorzowie Wlkp. (na przykładzie miasta Gorzowa),* [w:] *Gorzów miastem wielu kultur,* red. nauk. Beata A. Orłowska, Piotr J. Krzyżanowski, Gorzów Wlkp. 2014.
Rymar Dariusz A., *„Papusza" w zbiorach gorzowskiego Archiwum Państwowego*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny" 2015 nr 22.
Schmidt Ireneusz Krzysztof, *Almanach poetów i pisarzy,* Gorzów 2014.
Słownik landsberskich i gorzowskich twórców kultury, red. Edward Jaworski, Gorzów 2007.
Zysnarski Jerzy, *Encyklopedia Gorzowa,* Bydgoszcz 2007.

STRESZCZENIE

Papusza w zbiorach Archiwum Państwowego w Gorzowie, czyli na tropach demitologizacji biografii oetki

W artykule zaprezentowano materiały przechowywane w Archiwum Państwowym w Gorzowie dotyczące poetki cygańskiej Bronisławy Wajs, znanej jako Papusza (1908–1987). Na podstawie tych akt ustalono dokładną datę i miejsce jej urodzenia – 17 sierpnia 1908 r. w Sitańcu koło Zamościa (do tej pory przyjmowano różne daty jej urodzenia: 1908, 1909 lub 1910). Zamieszanie z datami pochodzi od samej poetki, która podawała różne daty swojego urodzenia. Za nią do literatury wprowadził je jej odkrywca Jerzy Ficowski (1924–2006). W omawianych aktach znajduje się odpis metryki chrztu Papuszy. Na tej podstawie zwrócono się do Archiwum Państwowego w Zamościu, z którego otrzymano jej oryginał, co jednoznacznie przesądza datę i miejsce urodzenia poetki. Ponadto, wbrew dotychczasowym ustaleniom, na podstawie zachowanych akt, autor przypuszcza, że Papusza zawarła związek małżeński z Dionizym Wajsem (1885–1972) w Szumsku 28 lutego 1928 r.

SUMMARY

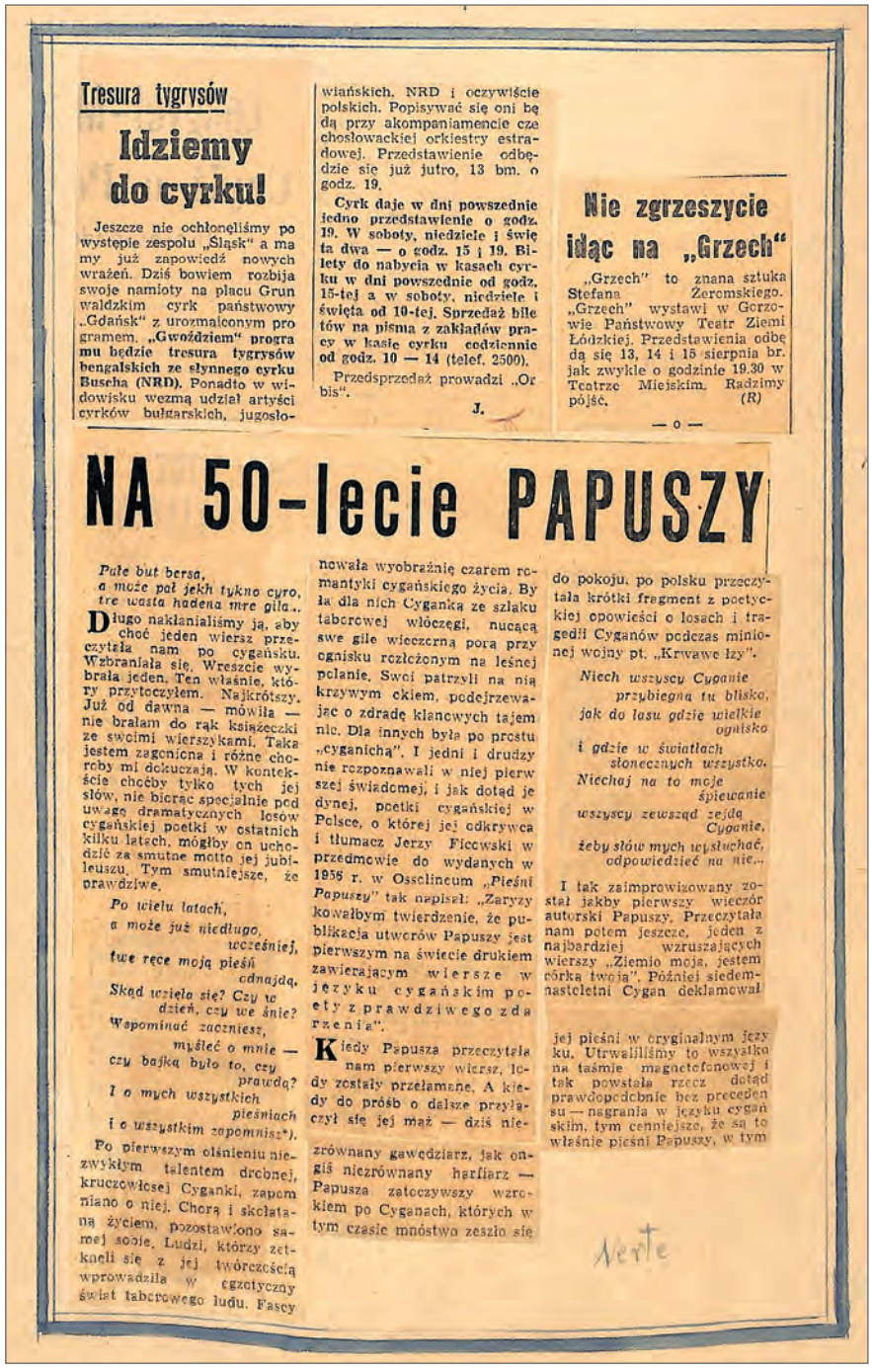
Papusza in the Collections of the State Archives in Gorzów, or an Attempt to Demythologise the Biography of the Poetess

The article presents the materials – kept in the State Archives in Gorzów, Poland – that are concerned with Bronisława Wajs, a Gypsy poetess known as Papusza (1908–1987). Thanks to those files it was possible to establish the date and place of her birth: August 17th, 1908 in Sitaniec near Zamość (before various dates had been proposed: 1908, 1909, or 1910). The confusion about the dates was caused by the poetess herself who gave different dates of her birth. And her discoverer, Jerzy Ficowski (1924–2006), followed suit. Among the files in question there was a copy of her baptismal certifi ate. Thanks to that copy it became clear that the State Archives in Zamość had to be requested to issue the original, which – in turn – fi ally confi med the date and place of the poetess's birth. Furthermore, against the fi dings to date, on the basis of the files that have survived, the author believes that Papusza entered into marriage with Dionizy Wajs (1885–1972) in Szumsk on February 28th, 1928.

ZUSAMMENFASSUNG

Papusza in den Beständen des Staatsarchivs Gorzów, oder Schritte zur Entmythologisierung der Biographie der Dichterin

Der Beitrag stellt die im Staatsarchiv Gorzów aufb wahrten Unterlagen vor, die die unter dem Namen Papusza bekannte Roma-Dichterin Bronisława Wajs (1908–1987) betreffen. Dank dieser Unterlagen war es möglich, ihr Geburtsdatum und ihren Geburtsort zu ermitteln: Sie wurde am 17. August 1908 in Sitaniec bei Zamośź geboren. Bisher wurden verschiedene Geburtsjahre angegeben: 1908, 1909 oder 1910. Die Verwirrung wurde von der Dichterin selbst gestiftet, die verschiedene Geburtsjahre angab. Ihr Entdecker Jerzy Ficowski (1924–2006) verbreitete diese Angaben. Bei den Unterlagen im Staatsarchiv fand sich aber eine Abschrift des Taufeintrags für Papusza. Eine Nachfrage im Staatsarchiv Zamośź, in dem heute das originale Kirchenbuch aufb wahrt wird, bestätigte dessen Angaben. Aufgrund der Dokumente im Staatsarchiv Gorzów kommt der Autor des Beitrags außerdem zu dem Schluss, dass Papusza, anders als bisher angenommen, ihren Mann Dionizy Wajs (1885–1972) am 28. Februar 1928 in Szumsk geheiratet hat.

Tresura tygrysów

Idziemy do cyrku!

Jeszcze nie ochłonęliśmy po występie zespołu „Śląsk" a ma my już zapowiedź nowych wrażeń. Dziś bowiem rozbija swoje namioty na placu Grunwaldzkim cyrk państwowy „Gdańsk" z urozmaiconym programem. **„Gwoździem" programu będzie tresura tygrysów bengalskich ze słynnego cyrku Buscha (NRD).** Ponadto w widowisku wezmą udział artyści cyrków bułgarskich, jugosłowiańskich, NRD i oczywiście polskich. Popisywać się oni będą przy akompaniamencie czechosłowackiej orkiestry estradowej. Przedstawienie odbędzie się już jutro, 13 bm. o godz. 19.

Cyrk daje w dni powszednie jedno przedstawienie o godz. 19. W soboty, niedziele i święta dwa — o godz. 15 i 19. Bilety do nabycia w kasach cyrku w dni powszednie od godz. 15-tej a w soboty, niedziele i święta od 10-tej. Sprzedaż biletów na pisma z zakładów pracy w kasie cyrku codziennie od godz. 10 — 14 (telef. 2500).

Przedsprzedaż prowadzi „Orbis".

J.

Nie zgrzeszycie idąc na „Grzech"

„Grzech" to znana sztuka Stefana Żeromskiego. „Grzech" wystawi w Gorzowie Państwowy Teatr Ziemi Łódzkiej. Przedstawienia odbędą się 13, 14 i 15 sierpnia br. jak zwykle o godzinie 19.30 w Teatrze Miejskim. Radzimy pójść. (R)

— o —

NA 50-lecie PAPUSZY

Pałe but bersa,
a może pał jekh tykno cyro,
tre wasta hadena mre gila..

Długo nakłanialiśmy ją, aby choć jeden wiersz przeczytała nam po cygańsku. Wzbraniała się. Wreszcie wybrała jeden. Ten właśnie, który przytoczyłem. Najkrótszy. Już od dawna — mówiła — nie brałam do rąk książeczki ze swoimi wierszykami. Taka jestem zagoniona i różne choroby mi dokuczają. W kontekście choćby tylko tych jej słów, nie biorąc specjalnie pod uwagę dramatycznych losów cygańskiej poetki w ostatnich kilku latach, mógłby on uchodzić za smutne motto jej jubileuszu. Tym smutniejsze, że prawdziwe.

Po wielu latach,
a może już niedługo,
wcześniej,
twe ręce moją pieśń
odnajdą.
Skąd wzięła się? Czy w
dzień, czy we śnie?
Wspominać zaczniesz,
myśleć o mnie —
czy bajką było to, czy
prawdą?
I o mych wszystkich
pieśniach
i o wszystkim zapomnisz).

Po pierwszym olśnieniu niezwykłym talentem drobnej, kruczowłosej Cyganki, zapomniano o niej. Chorą i skołataną życiem, pozostawiono samej sobie. Ludzi, którzy zetknęli się z jej twórczością wprowadziła w egzotyczny świat taborowego ludu. Fascynowała wyobraźnię czarem romantyki cygańskiego życia. Była dla nich Cyganką ze szlaku taborowej włóczęgi, nucącą swe gile wieczorną porą przy ognisku rozłożonym na leśnej polanie. Swoi patrzyli na nią krzywym okiem, podejrzewając o zdradę klanowych tajemnic. Dla innych była po prostu „cyganichą". I jedni i drudzy nie rozpoznawali w niej pierwszej świadomej, i jak dotąd jedynej, poetki cygańskiej w Polsce, o której jej odkrywca i tłumacz Jerzy Ficowski w przedmowie do wydanych w 1956 r. w Ossolineum *„Pieśni Papuszy"* tak napisał: „Zaryzykowałbym twierdzenie, że publikacja utworów Papuszy jest pierwszym na świecie drukiem zawierającym wiersze w języku cygańskim poetyzprawdziwegozdarzenia".

Kiedy Papusza przeczytała nam pierwszy wiersz, lody zostały przełamane. A kiedy do próśb o dalsze przyłączył się jej mąż — dziś niezrównany gawędziarz, jak ongiś niezrównany harfiarz — Papusza zatoczywszy wzrokiem po Cyganach, których w tym czasie mnóstwo zeszło się do pokoju, po polsku przeczytała krótki fragment z poetyckiej opowieści o losach i tragedii Cyganów podczas minionej wojny pt. „Krwawe łzy".

Niech wszyscy Cyganie
przybiegną tu blisko,
jak do lasu gdzie wielkie
ognisko
i gdzie w światłach
słonecznych wszystko.
Niechaj na to moje
śpiewanie
wszyscy zewsząd zejdą
Cyganie,
żeby słów mych wysłuchać,
odpowiedzieć na nie...

I tak zaimprowizowany został jakby pierwszy wieczór autorski Papuszy. Przeczytała nam potem jeszcze, jeden z najbardziej wzruszających wierszy „Ziemio moja, jestem córką twoją". Później siedemnastoletni Cygan deklamował jej pieśni w oryginalnym języku. Utrwaliliśmy to wszystko na taśmie magnetofonowej i tak powstała rzecz dotąd prawdopodobnie bez precedensu — nagrania w języku cygańskim, tym cenniejsze, że są to właśnie pieśni Papuszy, w tym

Nerte

niektóre w wykonaniu autorki. Zdjęcie, które załączam zrobione zostało właśnie w momencie, kiedy Papusza z mężem słuchali odtwarzanych z taśmy z wozu transmisyjnego nagrań jej wierszy.

Szkoda, że na fotografii nie widać w całej okazałości budynku przy Młyńskiej 6 w Gorzowie, w którym od kilku lat — od chwili osiedlenia — mieszka rodzina Wajsów (tak brzmi faktyczne nazwisko poetki), wtedy być może...

To niecodzienne spotkanie, o którym tyle pisałem miało miejsce w ostatnich dniach maja. Przedtem było już kilka moich alarmujących publikacji i wystąpień w związku z dramatycznymi losami cygańskiej poetki. I nic. Byłem u Wajsów ponownie w ostatnich dniach lipca. I też bez zmian. Z mieszkaniem wynikły jakieś niespodziewane perypetie i znowu czekają. Nie jest również w sposób właściwy rozstrzygnięta kwestia stałej finansowej zapomogi dla poetki. Dotychczasowa wysokość zapomogi z Ministerstwa Kultury i Sztuki nie jest wystarczająca. Mógłbym więc w tej jubileuszowej publikacji powtórzyć wszystkie te postulaty, które sformułowałem w liście otwartym wystosowanym na ręce Juliana Przybosia, opublikowanym w pierwszym czerwcowym numerze „Nowej Kultury". Z wszystkiego co postulowałem w tamtym liście chyba najwcześniej spełni się — jak mogę wnosić z rozmowy z Jerzym Ficowskim — propozycja przyjęcia Papuszy w poczet członków Związku Literatów Polskich. Starania w tym względzie są w toku.

Zastanawiająca jest tylko obojętność Lubuskiego Towarzystwa Kultury wobec losów Papuszy.

Moglibyśmy się wszak spodziewać po tym Stowarzyszeniu choćby zorganizowania skromnej uroczystości jubileuszowej. Papuszy potrzebna jest nade wszystko życzliwość, zainteresowanie jej życiem, dobre słowo.

Papusza od dawna nie pisze, nie śpiewa. Kiedy słucha swoich utworów, mówi jakby to było nie jej dzieło.

— To ładne, to prawdziwe.

I płacze. A potem znowu zywo rozprawia o zwyczajach taborowego ludu. I mimowolnie jawi się myśl: To człowiek, który słucha wierszy z przeszłości lepszej od dnia dzisiejszego. Jeśli więc nawet choroba, niedostatek materialny i inne przyczyny wytrąciły poetce pióro z ręki, tym bardziej potrzebna jej pomoc i opieka.

17 sierpnia Papusza kończy 50 lat. Oby mottem dalszych lat jej życia, przestały być jej własne strofy:

...była Cyganka jedna,
nieszczęśliwa, bardzo biedna,
chciała czytać, pięknie pisać,
cygańskie wiersze mówić,
śpiewać cygańską piosenkę...
los jej nie poszczęścił.

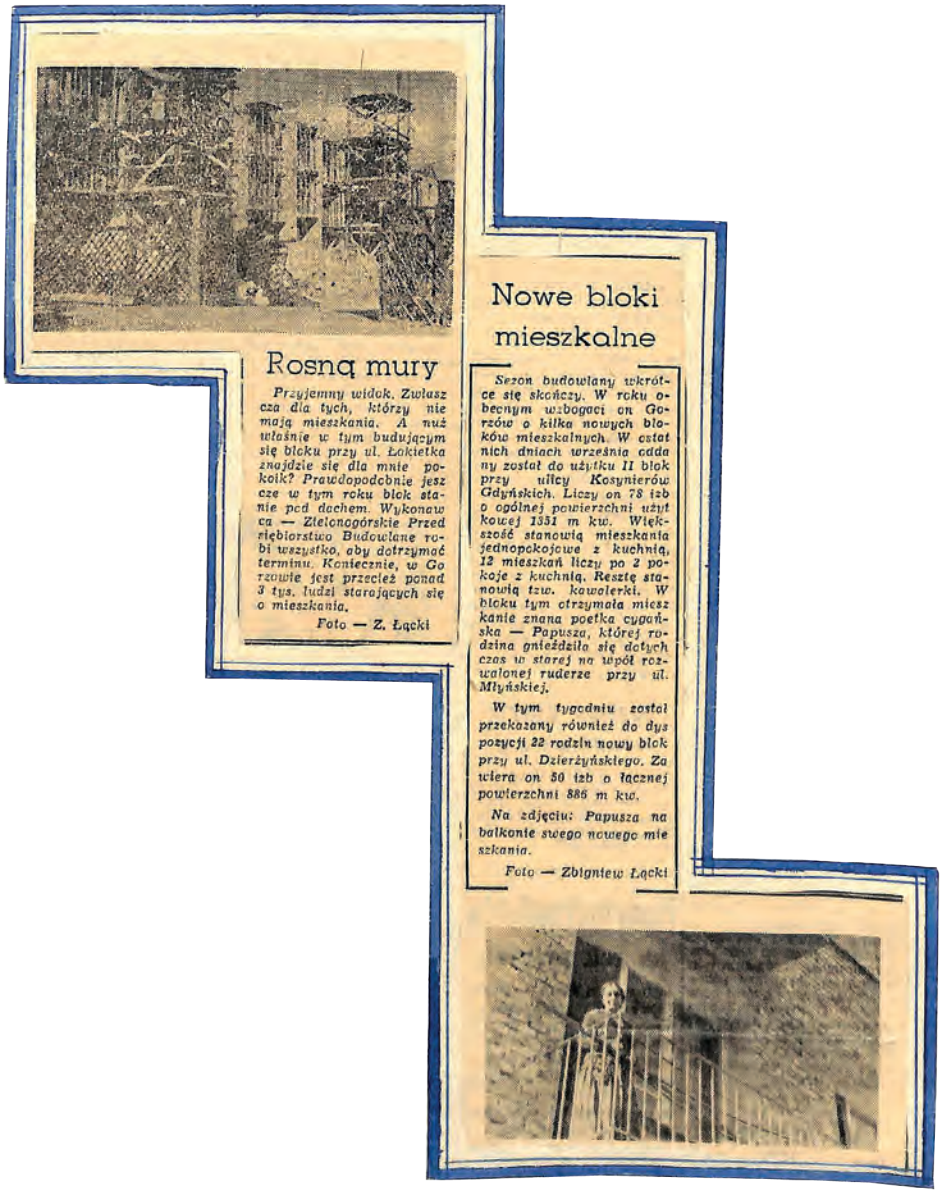
Aby więc te jej strofy były tylko poezją.

TADEUSZ KAJAN
Fot. Zbigniew Łącki

*) Ten i pozostałe wiersze w przekładzie J. Ficowskiego.

Artykuł Tadeusza Kajana pt. „Na 50-lecie Papuszy" opublikowany przez „Gazetę Gorzowską" 16 VIII 1958 r. Autor słusznie uważał, że poetka urodziła się 17 VIII 1908 r., skoro dostrzegł jej 50. urodziny

Rosną mury

Przyjemny widok. Zwłaszcza dla tych, którzy nie mają mieszkania. A nuż właśnie w tym budującym się bloku przy ul. Łokietka znajdzie się dla mnie pokoik? Prawdopodobnie jeszcze w tym roku blok stanie pod dachem. Wykonawca — Zielonogórskie Przedsiębiorstwo Budowlane robi wszystko, aby dotrzymać terminu. Koniecznie, w Gorzowie jest przecież ponad 3 tys. ludzi starających się o mieszkania.

Foto — Z. Łącki

Nowe bloki mieszkalne

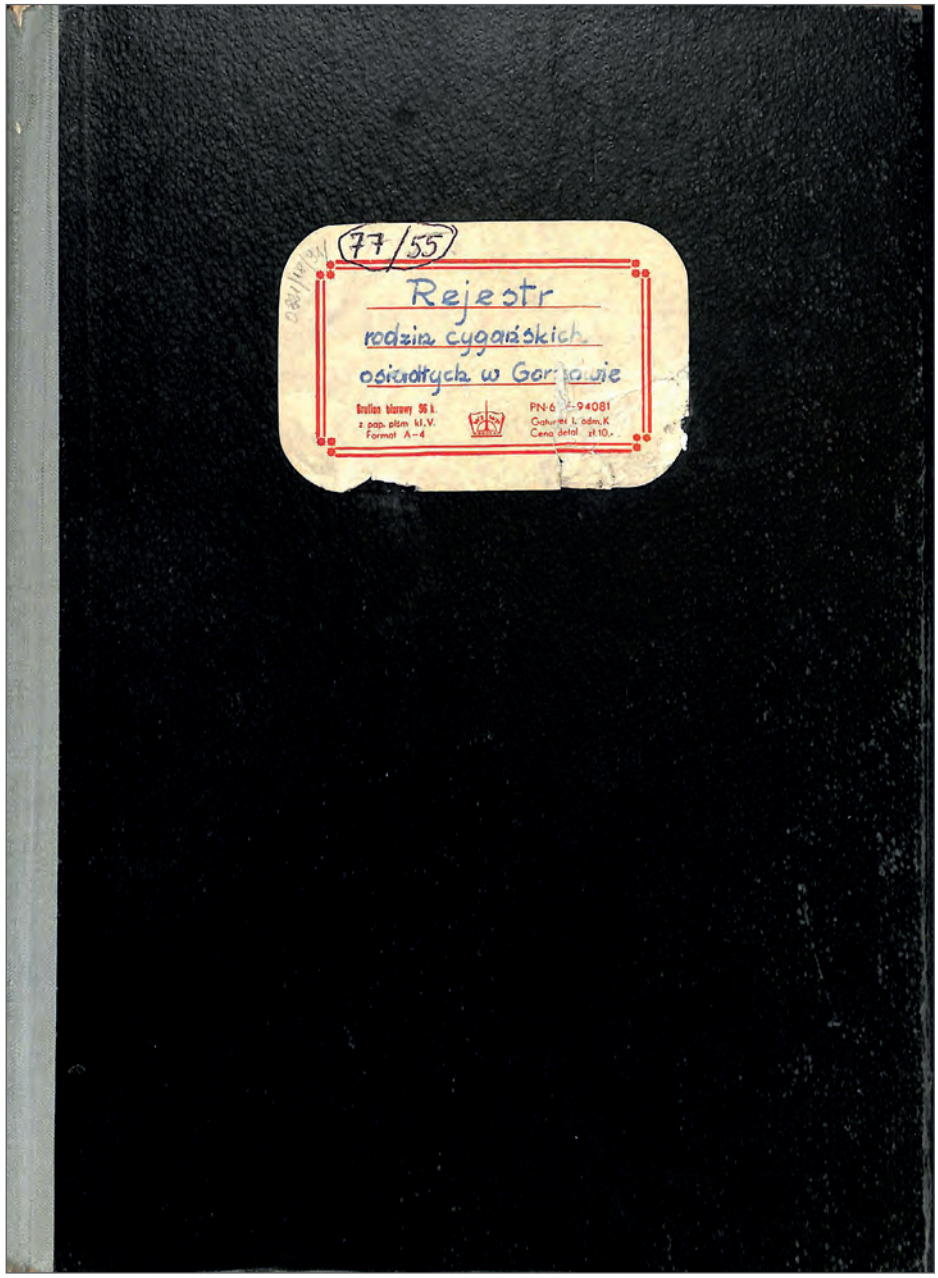
Sezon budowlany wkrótce się skończy. W roku obecnym wzbogaci on Gorzów o kilka nowych bloków mieszkalnych. W ostatnich dniach września oddany został do użytku II blok przy ulicy Kosynierów Gdyńskich. Liczy on 78 izb o ogólnej powierzchni użytkowej 1351 m kw. Większość stanowią mieszkania jednopokojowe z kuchnią, 12 mieszkań liczy po 2 pokoje z kuchnią. Resztę stanowią tzw. kawalerki. W bloku tym otrzymała mieszkanie znana poetka cygańska — Papusza, której rodzina gnieździła się dotychczas w starej na wpół rozwalonej ruderze przy ul. Młyńskiej.

W tym tygodniu został przekazany również do dyspozycji 22 rodzin nowy blok przy ul. Dzierżyńskiego. Zawiera on 50 izb o łącznej powierzchni 886 m kw.

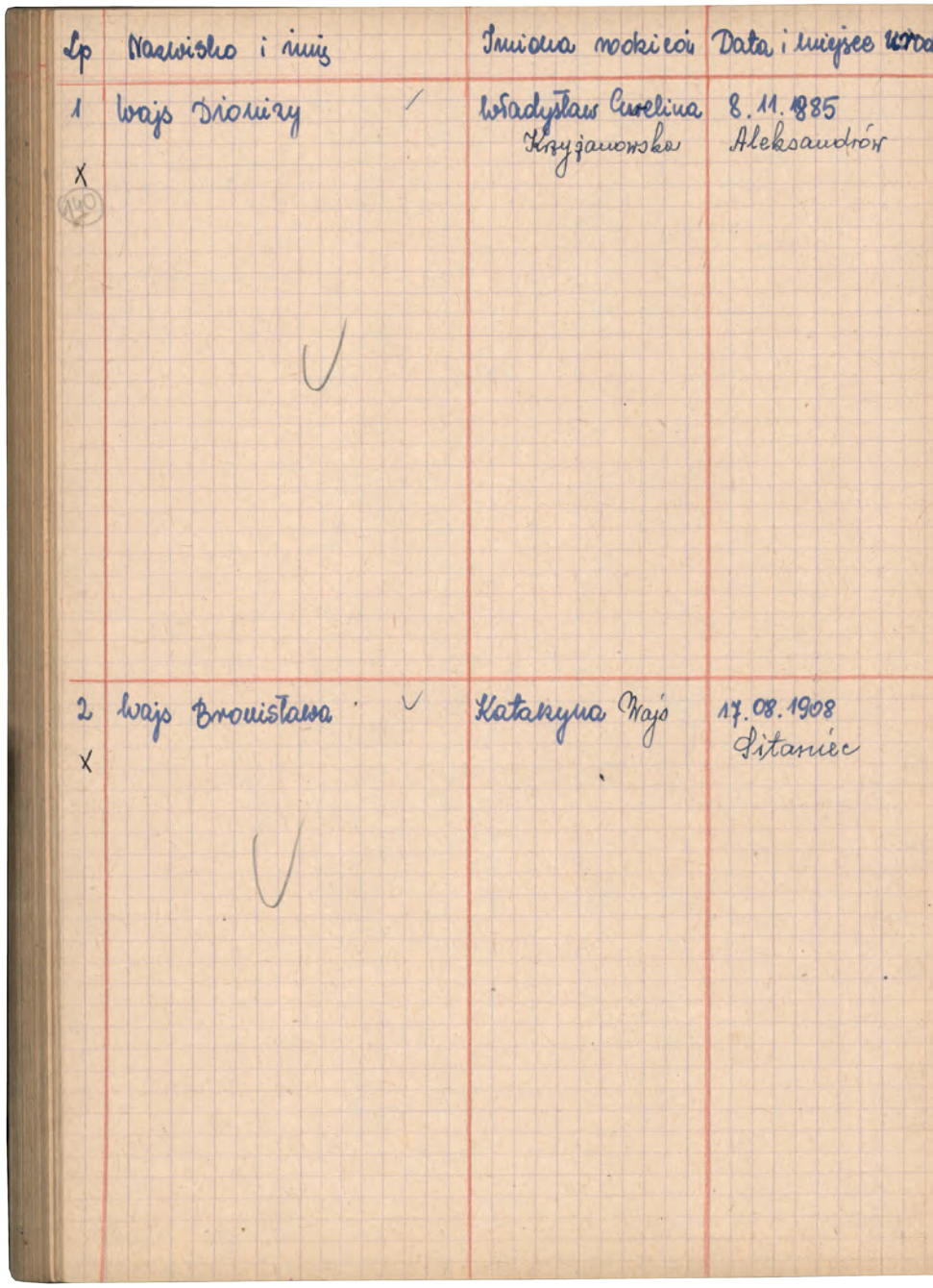
Na zdjęciu: Papusza na balkonie swego nowego mieszkania.

Foto — Zbigniew Łącki

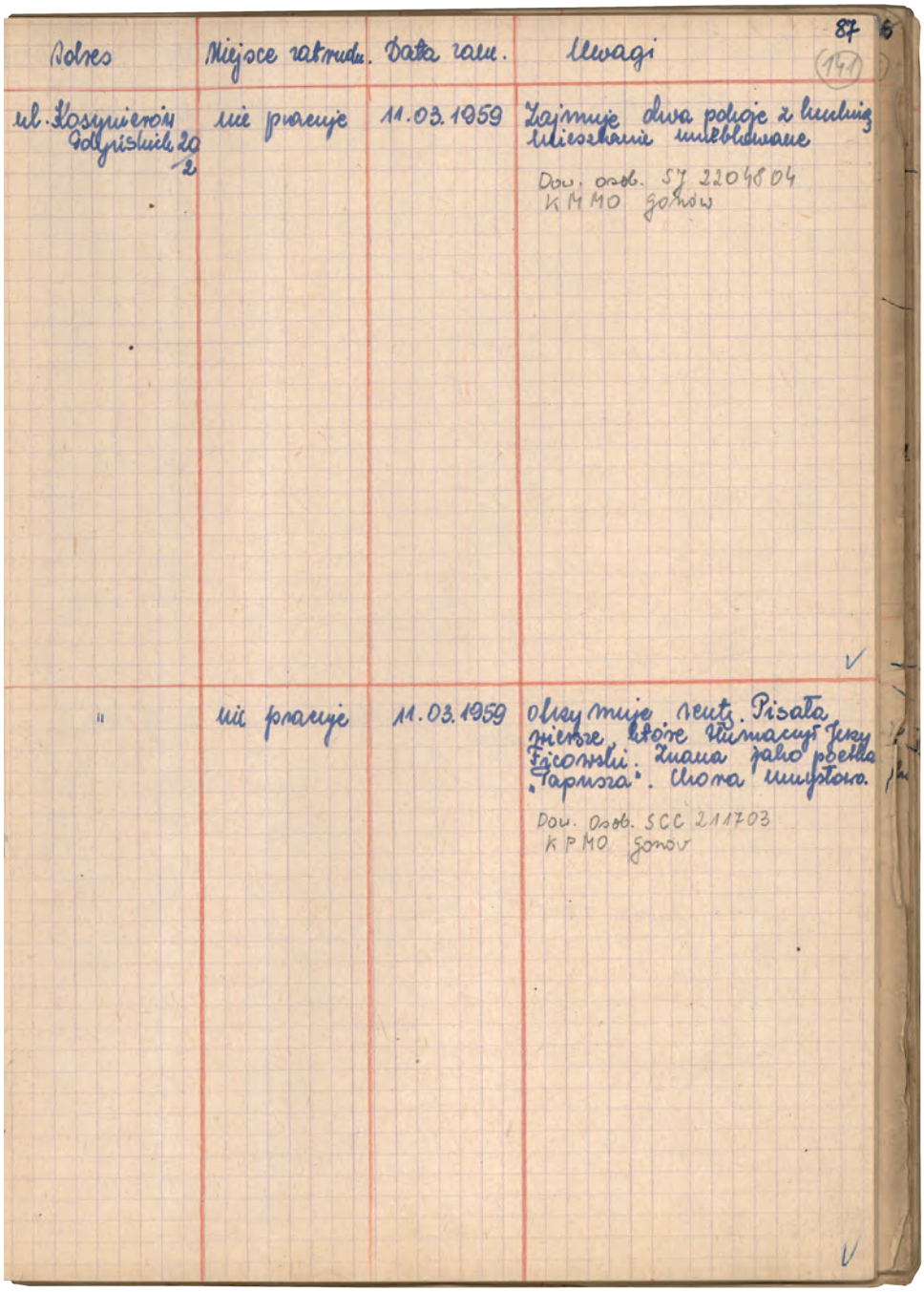
Artykuł z „Gazety Gorzowskiej" z 2 X 1958 informujący o nowym mieszkaniu Papuszy przy ul. Kosynierów Gdyńskich. Był to pierwszy z dwóch adresów, pod jakimi mieszkali Wajsowie na tej ulicy. Zdjęcie Papuszy na balkonie wykonał Zbigniew Łącki

Rejestr rodzin cygańskich (okładka),
(ze zbiorów Archiwum Państwowego w Gorzowie, sygn. 66/62/1582)

Lp	Nazwisko i imię	Imiona rodziców	Data i miejsce urodz.
1 X	Wajs Dionizy	Władysław Cwelina Krzyżanowska	8.11.1885 Aleksandrów
2 X	Wajs Bronisława	Katarzyna Wajs	17.08.1908 Sitaniec

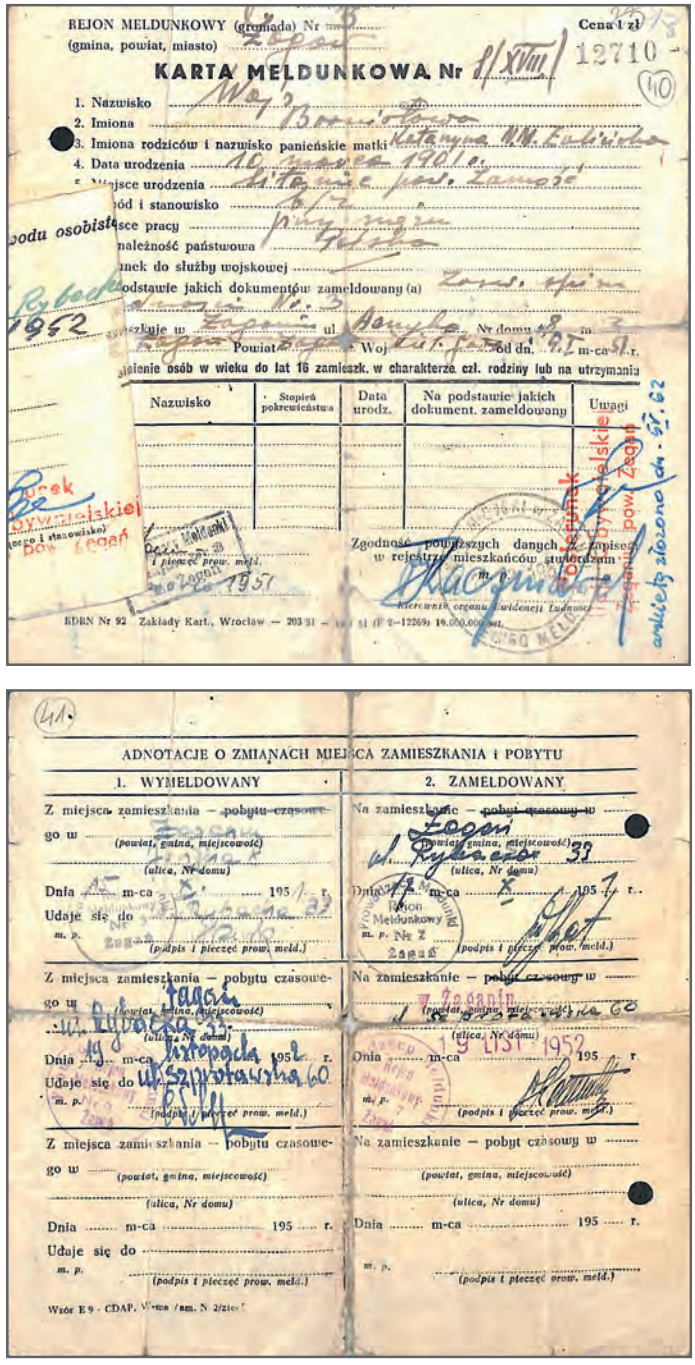

Adres	Miejsce zatrudn.	Data zam.	Uwagi
ul. Kosynierów Gdyńskich 20/2	nie pracuje	11.03.1959	Zajmuje dwa pokoje z kuchnią i mieszkanie umeblowane Dow. osob. SY 2204804 KMMO Gorzów
"	nie pracuje	11.03.1959	Otrzymuje renty. Pisała wiersze, które tłumaczył Jerzy Ficowski. Znana jako poetka „Papusza". Chora umysłowo. Dow. Osob. SCC 211703 KPMO Gorzów

Rejestr rodzin cygańskich: informacje dotyczące rodziny Wajsów (ze zbiorów Archiwum Państwowego w Gorzowie, sygn. 66/62/1582)

Karta z kartoteki dowodów osobistych Bronisławy Wajs,
z jej fotografią, odciskami palców i podpisem, 17 VI 1953
(ze zbiorów Archiwum Państwowego w Gorzowie, sygn. 66/1086/8256)

REJON MELDUNKOWY (gromada) Nr .....
(gmina, powiat, miasto) .....

Cena 1 zł

KARTA MELDUNKOWA Nr 8/XVIII/ 12710

1. Nazwisko
2. Imiona
3. Imiona rodziców i nazwisko panieńskie matki
4. Data urodzenia 10 marca 1901 r.
5. Miejsce urodzenia
6. Zawód i stanowisko
7. Miejsce pracy
8. Przynależność państwowa
9. Stosunek do służby wojskowej
10. Na podstawie jakich dokumentów zameldowany (a)
11. Zamieszkuje w ul. Nr domu ... m. ...
Powiat Woj. od dn. ... m-ca ... r.

Zameldowanie osób w wieku do lat 16 zamieszk. w charakterze czł. rodziny lub na utrzymaniu

Nazwisko	Stopień pokrewieństwa	Data urodz.	Na podstawie jakich dokument. zameldowany	Uwagi

Zgodność powyższych danych z zapisem w rejestrze mieszkańców stwierdzam

m. p. (podpis kierownika organu ewidencji ludności)

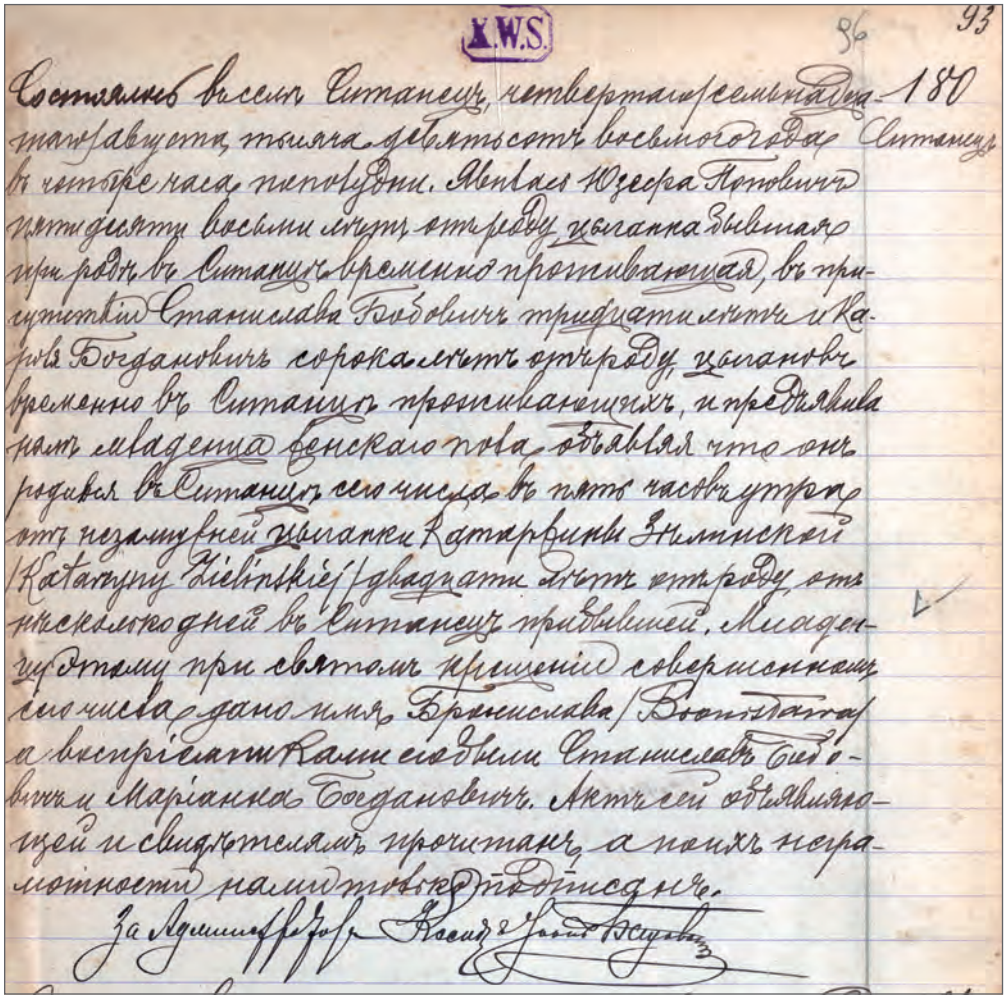
BDRN Nr 92 Zakłady Kart., Wrocław — 203 51 — ... 51 (F 2–12269) 19.000.000 szt.

ADNOTACJE O ZMIANACH MIEJSCA ZAMIESZKANIA I POBYTU

1. WYMELDOWANY	2. ZAMELDOWANY
Z miejsca zamieszkania – pobytu czasowego w (powiat, gmina, miejscowość) (ulica, Nr domu)	Na zamieszkanie – pobyt czasowy w (powiat, gmina, miejscowość) (ulica, Nr domu)
Dnia ... m-ca ... 195 ... r. Udaje się do m. p. (podpis i pieczęć prow. meld.)	Dnia ... m-ca ... 195 ... r. Rejon Meldunkowy Nr 2 Zagań m. p. (podpis i pieczęć prow. meld.)
Z miejsca zamieszkania – pobytu czasowego w (powiat, gmina, miejscowość) (ulica, Nr domu)	Na zamieszkanie – pobyt czasowy w (powiat, gmina, miejscowość) (ulica, Nr domu)
Dnia ... m-ca ... 195 ... r. Udaje się do m. p. (podpis i pieczęć prow. meld.)	Dnia ... m-ca ... 195 ... r. m. p. (podpis i pieczęć prow. meld.)
Z miejsca zamieszkania – pobytu czasowego w (powiat, gmina, miejscowość) (ulica, Nr domu)	Na zamieszkanie – pobyt czasowy w (powiat, gmina, miejscowość) (ulica, Nr domu)
Dnia ... m-ca ... 195 ... r. Udaje się do m. p. (podpis i pieczęć prow. meld.)	Dnia ... m-ca ... 195 ... r. m. p. (podpis i pieczęć prow. meld.)

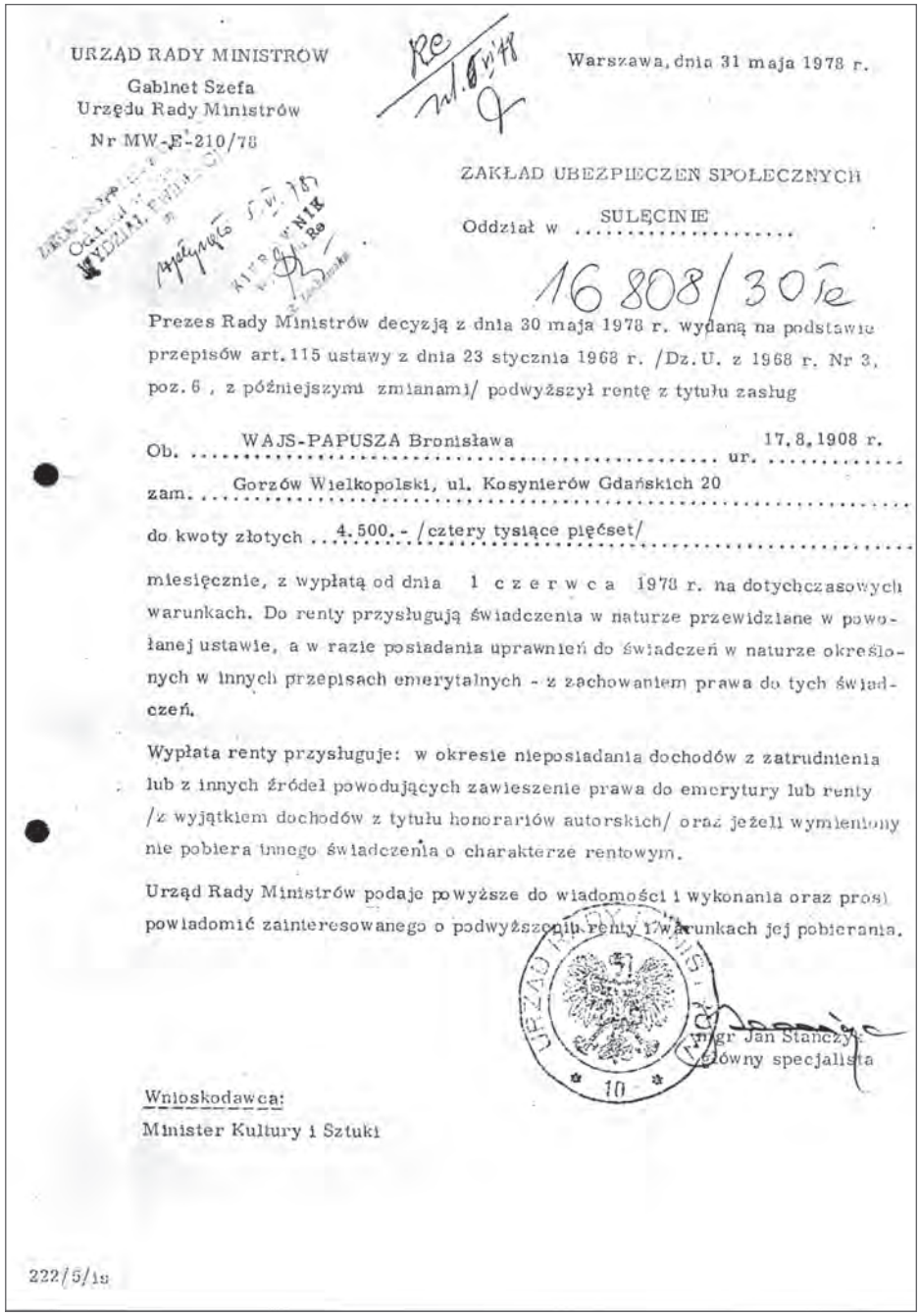
Wzór E 9 · CDAP. W-wa /nak. N 2/zie...

Karta meldunkowa Bronisławy Wajs, 1951.
Widoczna błędna data urodzin: 10 III 1901 (sic!)
(ze zbiorów Archiwum Państwowego w Gorzowie, sygn. 66/1086/8256)

Oryginał metryki chrztu Bronisławy Zielińskiej (Wajs) z 17 VIII 1908 r. Jednoznacznie potwierdza datę i miejsce urodzin poetki (ze zbiorów Archiwum Państwowego w Zamościu, sygn. 88/631/37).

Działo się we wsi Sitaniec 4/17 sierpnia 1908 r. o godzinie czwartej po południu. Stawiła się Józefa Popowicz 58 lat, cyganka żyjąca przy rodzie w Sitańcu, w obecności Stanisława Bobowicz 30 lat i Karola Bogdanowicz 40 lat, cyganów mieszkających w Sitańcu i okazała nam dziecię płci żeńskiej, oświadczając, że urodziło się ono w Sitańcu dzisiejszego dnia o godzinie piątej rano od niezamężnej cyganki Katarzyny Zielińskiej 20 lat mającej, od kilku dni przebywającej w Sitańcu. Dziecięciu temu na chrzcie świętym odbytym w dniu dzisiejszym nadano imię Bronisława, a rodzicami chrzestnymi byli Stanisław Bobowicz i Marianna Bogdanowicz. Akt ten stawającej i świadkom został przeczytany i wobec ich nieumiejętności pisania i czytania przez nas tylko podpisany. Za Administratora Ksiądz Jan Badowski
(tłumaczenie: Archiwum Państwowe w Zamościu).

URZĄD RADY MINISTRÓW
Gabinet Szefa
Urzędu Rady Ministrów
Nr MW-E-210/78

Warszawa, dnia 31 maja 1978 r.

ZAKŁAD UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH

Oddział w SULĘCINIE

16 808/30 Te

Prezes Rady Ministrów decyzją z dnia 30 maja 1978 r. wydaną na podstawie przepisów art. 115 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. /Dz.U. z 1968 r. Nr 3, poz. 6 , z późniejszymi zmianami/ podwyższył rentę z tytułu zasług

Ob. WAJS-PAPUSZA Bronisława ur. 17.8.1908 r.

zam. Gorzów Wielkopolski, ul. Kosynierów Gdańskich 20

do kwoty złotych 4.500.- /cztery tysiące pięćset/

miesięcznie, z wypłatą od dnia 1 c z e r w c a 1978 r. na dotychczasowych warunkach. Do renty przysługują świadczenia w naturze przewidziane w powołanej ustawie, a w razie posiadania uprawnień do świadczeń w naturze określonych w innych przepisach emerytalnych - z zachowaniem prawa do tych świadczeń.

Wypłata renty przysługuje: w okresie nieposiadania dochodów z zatrudnienia lub z innych źródeł powodujących zawieszenie prawa do emerytury lub renty /z wyjątkiem dochodów z tytułu honorariów autorskich/ oraz jeżeli wymieniony nie pobiera innego świadczenia o charakterze rentowym.

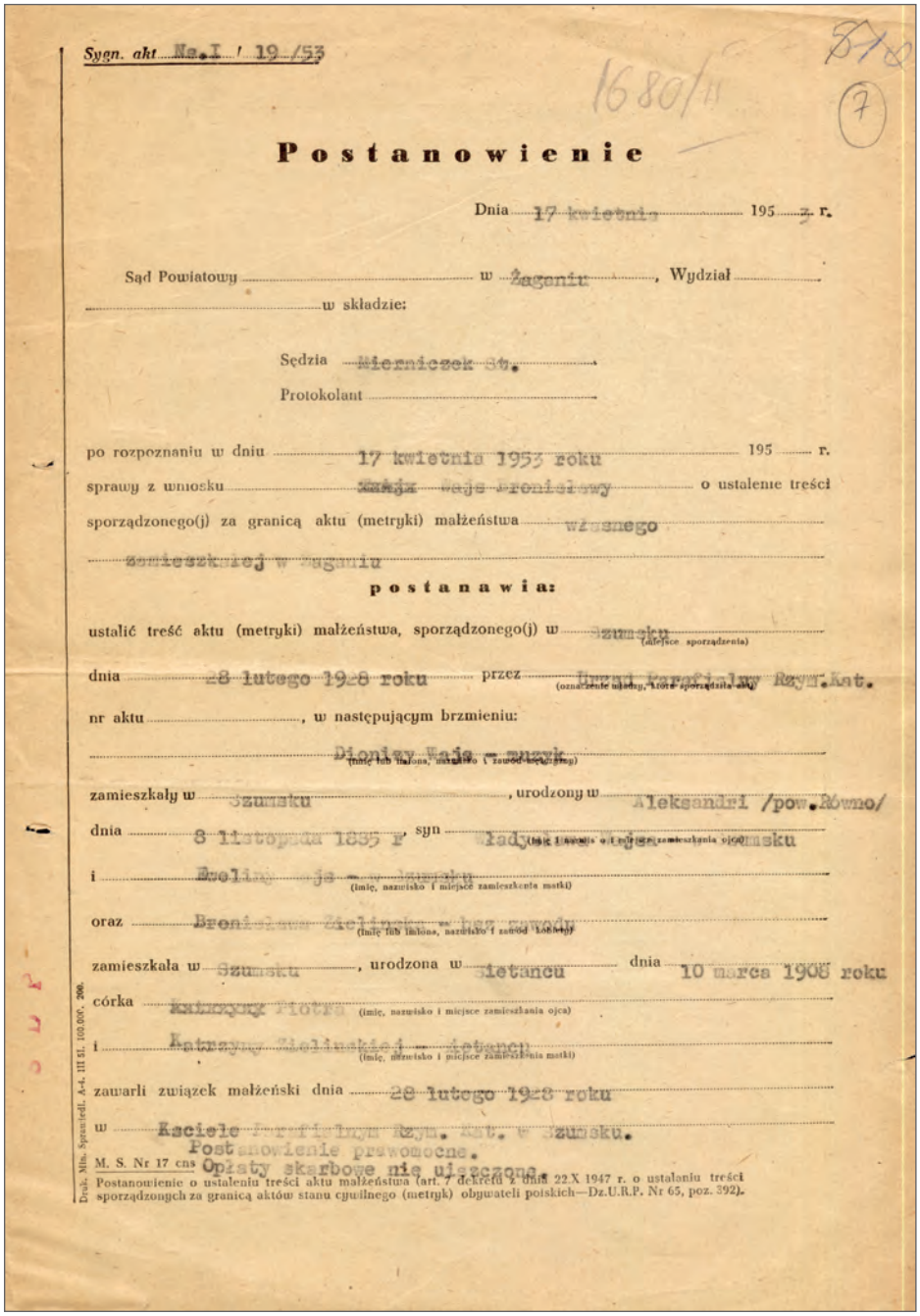
Urząd Rady Ministrów podaje powyższe do wiadomości i wykonania oraz prosi powiadomić zainteresowanego o podwyższeniu renty i warunkach jej pobierania.

mgr Jan Stańczyk
główny specjalista

Wnioskodawca:
Minister Kultury i Sztuki

222/5/1a

Decyzja ZUS o przyznaniu renty 70-letniej wówczas Papuszy, z prawidłową datą jej urodzenia: 17 sierpnia 1908 r., 31 V 1978 (ze zbiorów Leszka Bończuka)

Sygn. akt Na.I. 19/53

1680/II

8/8

(7)

Postanowienie

Dnia 17 kwietnia 195 r.

Sąd Powiatowy w Żaganiu, Wydział

w składzie:

Sędzia Kierniczek Sp.

Protokolant

po rozpoznaniu w dniu 17 kwietnia 1953 roku 195 r.

sprawy z wniosku Wajs Bronisławy o ustalenie treści

sporządzonego(j) za granicą aktu (metryki) małżeństwa wiejskiego

Zamieszkałej w Żaganiu

postanawia:

ustalić treść aktu (metryki) małżeństwa, sporządzonego(j) w Szumsku
(miejsce sporządzenia)

dnia 28 lutego 1928 roku przez Urząd Parafialny Rzym.Kat.
(oznaczenie władzy, która sporządziła akt)

nr aktu , w następującym brzmieniu:

Dionizy Wajs - muzyk
(imię lub imiona, nazwisko i zawód kawalera)

zamieszkały w Szumsku, urodzony w Aleksandri /pow.Równo/

dnia 8 listopada 1835 r., syn Władysława Wajsa i Wojciechy
(imię i nazwisko ojca i miejsce zamieszkania ojca) Szumsku

i Eweliny Wajs z Wojciechów
(imię, nazwisko i miejsce zamieszkania matki)

oraz Bronisławy Zielińskiej bez zawodu
(imię lub imiona, nazwisko i zawód kobiety)

zamieszkała w Szumsku, urodzona w Pietańcu dnia 10 marca 1908 roku

córka Antoniny Piotra
(imię, nazwisko i miejsce zamieszkania ojca)

i Antoniny Zielińskiej z Pietańcu
(imię, nazwisko i miejsce zamieszkania matki)

zawarli związek małżeński dnia 28 lutego 1928 roku

w Kościele Parafialnym Rzym. Kat. w Szumsku.

Postanowienie prawomocne.

Opłaty skarbowe nie uiszczono.

M. S. Nr 17 cns

Postanowienie o ustaleniu treści aktu małżeństwa (art. 7 dekretu z dnia 22 X 1947 r. o ustalaniu treści sporządzonych za granicą aktów stanu cywilnego (metryk) obywateli polskich—Dz.U.R.P. Nr 65, poz. 392).

Druk. Min. Sprawiedl. A-4. III 51. 100.000. 200.

Postanowienie Sądu Powiatowego w Żaganiu o odtworzeniu aktu małżeństwa Bronisławy Zielińskiej i Dionizego Wajsa z błędną datą dzienną urodzin Papuszy, 17 IV 1953 (ze zbiorów Archiwum Państwowego w Gorzowie, sygn. 66/1086/8256)

Papusza prostymi słowami opowiada o swoim ślubie w Szumsku: „Jechałam sankami, sześć par sanki i mąż. I w welonie. Mieliśmy, on miał wszystkich starszych pań, mąż. A ja miałam samych młodych panów. Ksiądz mnie tu o pocałował, w czoło. Świce palili się, taki dywan wielki był przez cały kościół. To było w Szumsko. Braliśmy ślub" (kadr z filmu Papusza, scen. i reż. Ryszard Wójcik i Maja Wójcik, https://www.youtube.com/watch?v=AzYRyyq8VNY, dostęp 21 IV 2017)

Jerzy Ficowski o pierwszym spotkaniu z Papuszą w roku 1949: „Spotkałem Cygankę już wówczas czterdziesto, chyba czterdziestoparoletnią, czterdziestokilkuletnią" (kadr z filmu Papusza, scen. i reż. Ryszard Wójcik i Maja Wójcik, https://www.youtube.com/watch?v=AzYRyyq8VNY, dostęp 21 IV 2017). A zatem nie mogła się urodzić w roku 1909 czy 1910, skoro w roku 1949 miała powyżej 40 lat, jak J. Ficowski podawał w swoich książkach